dialektik üstüne tartışma

MARKSİZM EKZİSTANSİALİZM

SARTRE
GARAUDY
HYPPOLITE
VIGIER
ORCEL

İZLEM YAYINLARI · İZLEM YAYINLARI · İZLEM YAYINLARI · İZLEM YAYINLARI

MARKSİZM VE EKZİSTANSİALİZM

DİALEKTİK ÜSTÜNE TARTIŞMA

JEAN - PAUL SARTRE

ROGER GARAUDY

JEAN HYPPOLITE

JEAN - PIERRE VIGIER

JEAN ORCEL

MARKSİZİM VE EKZİSTANSİALİZM

DİALEKTİK ÜZERİNE TARTIŞMA

ÇEVİREN : NECATİ ENGEZ

İZLEM YAYINLARI : 34

7 Aralık 1961 de, Mutualité'de (Paris), «Dialektik, yalnız bir tarih yasası mıdır, yoksa aynı zamanda bir Doğa yasası mıdır?» konulu bir açık oturumun tam metni.

Başkan : JEAN ORCEL :

Muséum National d'Histoire Naturelle'de mineroloji profesörü.

JEAN - PAUL SARTRE :

ROGER GARAUDY
Marksist İnceleme ve Araştırma Merkezi Müdürü

JEAN HYPPOLITE :
Sorbonne'da profesör ve Yüksek Öğretmen Okulu Müdürü

JEAN - PIERRE VIGIER:
Bilimsel Araştırmalar Merkezi araştırma görevlisi

AÇIŞ KONUŞMASI

JEAN ORCEL

«Marksizm üzerine İncelemeler ve Araştırmalar Merkezi» Yönetim Kurulu, marksist düşünce üzerinde geçecek açık oturuma başkanlık etme şerefini bana vermekle, değerini pek takdir ettiğim bir güven göstermiş bulunuyor. Görevimin güçlüklerini biliyorum ve sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu akşam, dialektiğin yalnız tarih yasası mı, yoksa ayni zamanda bir doğa yasası mı olduğu sorunu üzerinde deney ve araştırmalarımızı karşılaştıracağız. Bu başlık, tartışmalarımızın yapısına, çağrılarda belirtilenden daha uygun düşüyor; birincinin tercihini rica edeceğiz.

Elbette tartışmalar olacaktır, fakat özellikle, bunalım ve devrimlerin geliştiği, insanlığın geleceği için dönüm noktası olan bir dönemde, hem tarih ve

toplum alanında, hem de bilimsel ve teknik alanda yapılan araştırmalardan söz edilecektir.

Bilginin insan için temel bir bağlantıyı gerektirdiği ve bilimin maddesel ve cansız bir kuvvet olarak nitelenemediği hergün daha açıkça ortaya çıkıyor. Şöyle diyordu, P. Langevin : «Bilim böylesine gözden düşürülürse, amaçların saçmalığı araçların mükemmelliğine artık lâyık değildir.

Bundan böyle, bilimin insanla ilgili anlamını derinleştirmemiz gerekiyor. Eşya ile insan, varlık ile bilinç arasındaki ilişkilerin hem felsefî ve hem de bilimsel sorunu, insan ile kendisinden olmayan şey arasındaki ilişki sorunu gittikçe daha ısrarlı bir şekilde çıkıyor karşımıza.

Diderot'nun vaktiyle sözünü ettiği ve XX. yüzyılda bilim ve teknikle gerçekleştirilebilen büyük ilerlemenin sonuçları olan yeni olayların alışılmamış boyutlarına, bizi yadırgatmıyacak bu «Ortak düşünme yolunu» araştırmak zorundayız.

Bugün açtığımız tartışmalar, teorik görünebilirse de akademik değildir; sosyal uyguluma içine giriyor bu tartışmalar. Çağımızın bilgi gelişmesine uygun olmayan, bilimsel anlayışla uyuşmayan doktrinlerini bir kenara iterek yolumuzu çizeceğiz.

Bilgide, bilimsel doktrinin kendisini kabul ettirdiğini anlayanların sayısı gerçekten gün geçtikçe artıyor ve böyleleri Langevin'le ayni noktaya varıyorlar. Langevin'e göre, bilgi, kişisel uygulamadan ayrılamaz ve hareketten doğan düşünce tekrar harekete döner.

Langevin, dialektik materializmle uğraştıysa, bunun nedeni, bu felsefede hem bir dünya kavramı ve hem de bilimsel anlayışa uygun bir metod görmesidir. Ona göre bu felsefe, bütün sosyal uygulamanın yardımcısı olan bilimler tarihine sıkıca bağlı bir düşünce yolu idi. Bu yüzden, 1945 de kendi biliminden söz ederken, fizik tarihini ancak dialektik materializmin temel fikirlerini öğrendikten sonra anladığını açıklıyordu. Böylece ortaya çıkıyor ki, felsefe ile bilimler arasındaki ilişkiler tamamen değişmiştir.

Bilimlerin tümü üzerine oturtulmuş bir felsefe yoktur; tersine, felsefe bilimler içine derin kökler salmaktadır.

Buna karşılık, bilimsel çabalar, felsefe yardımıyle objektif dayanaklarının ve temel bütünlüklerinin bilincine varıyor. Fiziksel doğadan canlı doğaya, canlı doğadan insan toplumlarına kadar uzanan, varlıklar üzerindeki araştırmalarda durmadan kendini aşmaya götüren oluşumun bilincine varıyor bu çabalar.

Fakat dialektik materializm, bilimsel anlayışla uyuşur görünüyorsa da, bu, bilgin kişinin bu felsefeyi umursamıyacağı ve prensipte bilimsel anlayışı benimsediğinden, kendisini iç dünyasına bırakmakla doğru yola gireceği anlamına gelmez.

Felsefe tarihinin akışı içinde, verimli aşamalar, bilimsel anlayış ve araştırma özgürlüğü adına yapılan savaşlarla belli olmaktadır.

Kartezianizm için de, «Işık yüzyılı» olan 18. yüzyıl filozofları için de böyle olmuştur.

Günümüzde, marksizm için de durum aynıdır.

Dialektik materializm bilim için bir köstek değil, kurtarıcı bir tohumdur. Bütün ülkelerde çok sayıda bilgin ve araştırıcı onu çok iyi anlamışlar ve bu kıyaslanmaz çalışma metodunu benimsemişlerdir. Örneğin, Sovyet fizikçisi S. İ. Vavilov 1938 de, fiziğin pek çok bölümlerinde, özellikle kendisinin ve öğrencilerinin, eriyiklerin ısısız ışımaları üzerindeki araştırmalarında doğru görüşlere götüren tek metodun dialektik materializm olduğunu ve bu metodun kendisine ilk defa, ışık kaynağı ile çevresi arasında varolan organik bağı da içine alan bir teori tasarlama imkânını nasıl verdiğini göstermiştir.

Üzerinde şimdiyedek durulmamış bir olaydır bu; Vavilov, felsefî idealizmin zararlılığına bütün gücüyle parmak basıyordu.

Yine hatırlatalım ki, astronom V. Ambartsoumian, 8. Uluslararası Astronomi Birliği Genel Asamblesinde yaptığı açış konuşmasında, «novae» gibi yer değiştiren yıldızları incelemenin neden özel bir ilginçlik gösterdiğini açıklamıştır.

Şöyle diyordu Ambartsoumian : «Doğadaki her evrimin temel hareket prensibinin, çelişmeler üzerine oturduğu söyleniyordu. Bu sistem veya bir cisim dengesiz bir durumda bulunduğunda, zıt kuvvetlerin etkisine girdiğinde, gelişmesi içinde sapmalara uğradığında, bu çelişmeler özel bir açıklıkla kendini gösterir.»

Yıldızların oluşu ve evrimi üzerindeki çalışmalarında, Ambartsoumian ve meslekdaşları, birçok ye-

ni buluşun kaynağında bulunan oynak durumlara özgü, bu yönetici prensibi uygulamışlardır; bu buluşlar özellikle, yeni toplu yıldızların doğuşu ve Saman-yolu içinde yenilerinin meydana gelip durmasıdır.

Bu bilginlere göre, doğa dialektiği, dogmatik veya apriori olarak eşyaya empoze edilmiş bir gerçek değildir; bu dialektik, eşyadaki birleştirici temel zıtlıkları araştırma ve incelemedir, ve bu araştırma, bilimin istediği, nitelik ve nicelikle ilgili bütün görünüşlerini kapsamalıdır.

Pozitivizme karşıt bir teşebbüs beliriyor; çünkü, marksizm, kanunun pozitivist tanımlanması (olaylar arasında sürekli ilişki) yerine, kanunun dialektik tanımlamasını (iki görünüş arasında içsel ve gerekli bağ) koyuyor.

Doğada, süreli olarak birşey belirir ve gelişir; birşey de güçten düşer ve ölür. Zıt olan şeylerin çatışması her gelişimin kaynağıdır (olumsuzluk olumsuzluğu).

O halde, doğanın bir tarihi vardır; doğanın ve insanın tarihi, bir bütün tarihin devreleridir ancak. 18. yüzyıl materialistleri, hareketin iç yapısını kavrıyamamışlarsa da, bir gelişmenin gerekliliğini çok iyi anlamışlardı; Diderot, doğa için yaptığı tanımlama içine geçişim fikrini koymuştu.

Buffon da, «doğanın çağları» adlı makalesinde bunları yazmıyor muydu? : Doğa, maddenin, yerin ve zamanın çağdaşı olduğuna göre, tarihi de bütün maddelerin, bütün yerlerin, bütün çağların tarihidir; doğa değişik durumlara girmiştir; fiziksel evrendeki

bütün şeyler, manevî evrendeki şeyler gibi sürekli bir değişme hareketi içindedir.

Madde varlığının her türlü görünüşünün, her şeklinin gerçek ve objektif bir tarihi vardır.

Bilimsel araştırma ve yüksek öğrenim kurumunu belirtmek üzere, 10 Haziran 1793 de Millî Konvansiyon tarafından «Ulusal Doğal Tarih Müzesi» (Muséum national d'Histoire naturelle) adının seçilişi nedensiz değildir; bu kurum, Buffon ve Daubenton'un ünlü kıldığı «Jardin du Roy» yapıtını sürdürmek için kurulmuş ve Dolomieu, Lamarck, Cuvier, Geoffroy Saint-Hilaire ve daha pek çoklarının verimli çalışma yeri olmuştur.

Doğa tarihi ile, konumuzun can noktasına gelmiş bulunuyoruz; izin verirseniz, bir iki dakikanızı daha alacağım. Benden sonra söz alacak meslekdaşlarımdan özür dilerim. Konuşmamı bitirmeden önce, dünya bilimlerinden örnek vermek istiyorum; bir bakıma bu, günlük deneylerimin sonucu olan kişisel bir görüştür.

James Hutton'un (1726-1797) ve Lyel'in (1797-1875) yapıtından bu yana, dünya bilimleri kendilerine amaç olarak, geçmişi bugünün ışığında değerlendirmeyi ve geleceği geçmişin ışığında sezinlemeyi seçmişlerdir; şüphesiz, çevresel koşulların değişimi ve zamanın akışı içinde eşyanın uğradığı değişiklikleri gözden uzak tutmuyorlar.

Bu değişikliklerin, gelişme gösteren çevrimsel özelliği vardır; bir başka deyişle, bu değişim halkaları zaman içinde biribirinden ayrı bulunmayıp, sanki

biribirinin içine geçmişlerdir. Onlardan herbiri, kendinden önce gelen halkalardaki olayları tam olarak yeniden doğurmaz.

Bu halkalara özellik kazandıran değişmeler, sırasiyle geçici atom gruplarını, kristalleri, kristal yığınaklarını ve kayaları yaratır. Fakat bu madensel kütleler belirir belirmez, erozyonla, tortulaşma ile yapı değişimi ile çözülmeye uğrar ve tekrar yeni bir billûr dengesi bulur; ancak bu da geçicidir; madde yeni bir halka süresince yok olmaya hazırdır.

Bu akımın tümüne bağlı çelişmeler, biribirini izleyen olumsuzlukların meydana getirdiği yeni tip kayaların belirmesi ile sona erer. Yavaş yavaş oluşan ve tabakalaşan küçük değişmeler duyulmaz kalite değişikliklerine yol açarak, oldukça uzun bir dönemin sonunda, yeryüzünü kaçınılmaz bir şekilde yeni bir görünüşe yöneltir. Bu değişme bazen ağır, bazen hızlı dır; bazen de, yer sarsıntılarında, deniz sularının yük selmesinde yanardağ patlamalarında olduğu gibi felâket hâlini alır.

Kısacası, yeryüzü tarihi ,doğanın dialektik hareketine güzel bir örnektir. Yeryüzündeki hayatın oluşu ve gelişimini burada ele almıyacağım; onun da parlak bir tarihi olduğu biliniyor. Bu alanda ünlü paleontolojist Sayın Jean Piveteau'nun düşüncelerini söylememe izin veriniz. Çünkü bu düşünceler, marksizmden uzak da olsa, bir bilgin kişinin kendi anlatım araçları ile, doğal gidişteki bu dialektik hareket gerçeğini nasıl kabul etmek zorunda kaldığını pek güzel gösteriyor.

Paleontoloji kitabında «insanın biyolojik sorununu» açıklarken, Sayın Jean Piveteau şunları yazıyor:

«Şu iki büyük olay, maddeye can verilmesi ve hayatın insanlaştırılması, büyüklük bakımından gerçekten ayni düzeydedir. Fakat canlandırmadan insanlaştırmaya kadar olan geçiti fiziksel olarak nasıl tanımlıyacağız? Bir düzeyden daha yüksek bir düzeye geçiş süreklilik bozulmadan nasıl yapılabilir?

«Böyle bir sorun biyolojik bilimlere özgü değildir, diye devam ediyor Jean Piveteau. Fizik ve kimya, kritik nokta kavramını kabul ediyorlar; son değişim aşamalarına ulaşmış olan madde, küçük bir değişiklik sonucunda durum değiştirebilir onlarca. Yeni bir niteliğin belirisi, uzayıp giden bir yol boyundaki basamaklı bir gelişme ile uzlaşamaz değildir.»

Bu görüş içinde, şu noktayı belirtmeme izin veriniz: Büyük kıtasal kütleler, dağ zincirleri ve kayalar gibi kara ile ilgili maddenin (Okyanusları, atmosferi, bize uzay maddeleri hakkında bilgiler getiren meteoritleri bir yana bırakıyorum) her oluş aşamasında, jeolog, mineralojist, kristalograf, kimyacı ve fizikçi bu aşamaları niteleyen çelişmelerle karşı karşıya bulunurlar.

Materialist dialektik felsefe ile bilimler arasında sıkı bir bağın etkililiğini anlayan, bireysel orijinallik ve yeteneklerine göre, soyut ile somut arasında, özelle genel arasında, bir başka deyişle, gerçeğin özgül çözümlemesi ile (bütün kısımlarında ve bütün karmaşıklık aşamalarında) bu çözümlemenin sağladığı felsefi genel görüşler arasında dialektik bağların ge-

rekliliğine inanan bilim adamlarının sayısı gün geçtikçe artıyor.

Kısaca, düşündükleri şu: Dünya, ancak bu şekilde kavranabilir ve dialektik «evrensel ilişkiler bilimidir.»

İşte, bu akşamki tartışmamıza girişi sağlıyacak, şematik olarak tasarlanmış —özür dilerim— birkaç fikir. Değerli yardımlarını esirgemediklerinden dolayı, sayın Hyppolite'e, Sartre'a, Garaudy'ye, Vigier'ye sizler adına teşekkür ederim.

Bir yandan Hyppolite ile benim aramdaki diğer yandan, tamamen ayni görüşe sahip olmayan Garaudy ile Vigier arasındaki ortak yönleri ve ayrımları belirtmek için bir çaba olacak tartışmayı açıyorum. Söylendiği gibi, burada söz konusu, ne düşünce yasası olarak görünen dialektiği, doğa yasası kabul edilen dialektikle karşılaştırmak ve ne de - bunu belirtmeyi yararlı görürüm - bilimler için uzun bir süre bilimin temel prensibi gibi görünmüş olan mekanizmle, dialektiği karşılaştırmak değildir. Problemi, eleştiri ve bilim kuramı ile ilgili (epistemolojik) bir düzeye getirmektir sorunumuz. Günümüzde, bulunduğumuz koşullar içinde, tarih dialektiğinden söz etmeye hakkımız olduğu gibi, doğa dialektiğinden de söz edebilir miyiz? Biliyorsunuz, en önce tarih dialektiği ortaya çıkmıştır; zamandaş iki buluş olarak görünmüştür bu dialektik: bir yandan, tarihsel gerçeğin gelişme yasasının bulunuşu, - ki bu dialektiktir-di-

ğer yandan, bu gerçek bilgisinin gelişme yasasının bulunuşu. Bu bilgi gelişimi yasasının iki yönlü bir görünüşü vardır; çünkü bilgi, dialektik olarak gelişir; bilginin gelişimi kendi gerçeği içinde de dialektiktir; bu gerçek içinde koşullamayı tarih yapar. Kısacası, insan tarihi, tarihin belirli bir anında dialektik bir gidiş olarak ortaya çıkmıştır; böylece, tarih ve bilginin dialektik anlamının bulunuşu da, bütün tarihçe dialektik olarak koşullandırılmış oluyor. Bu buluşla, şimdiyedek tarih diye adlandırılan mekanist görüşün dağınıklığı -Kleopatra'nın burnu kuramında olduğu gibi: biraz daha kısa olsaydı bu burun, dünyanın çehresini değişirdi- bayağı bir görünüm alıyor. Şüphesiz, Kleopatra'nın burnu kısa değil, uzundu; fakat, bizim doğrudan doğruya kavrıyabildiğimiz görünüşler olan ve zaten aralarında koşullanma ilişkileri bulunan bu görünüşler, aslında tamamen yüzeysel gerçeklerdir; Marx'ın da dediği gibi, bu gerçekler, bir tüm olan asıl tarihi, çoğunlukla ters anlamda ifade eder. Örneğin, Lukacs, «Sınıf bilinci ve tarihi» adlı kitabında, Engels ve Marx konusunda ayni şeyi yazmaktadır: «Dialektiğin işlediği bir konu, hep ayni sorunun çevresinde döner: tarihsel olay tümünün bilinmesi.» Bu buluşla, düşünce, tarihsel gerçeği bir bütün olarak kavrar; ayni zamanda, kendisini doğuran ve bilincine vardığı oluş akımına göre, hem tümleyen ve hem de tümlenen olarak tarih ortasında kişiliğini bulur bu düşünce. İnsan, tüm olan ana sorunu bulur ve tüm içinde kendi bilincine varır. O halde, dialektiğin, bilgi bakımından kolay anlaşılır bir yanı vardır.

Çok önemlidir burası. Önceleri bir analitik us anlayışı ve bir de matematik anlayışı vardı; şimdi dialektiğin bir de anlaşılır yanı vardır; bir başka deyişle, varlığın düşüncesiyle, düşünce varlığını sıkıca biribirine bağlamasından ileri gelen bir çeşit yarı saydamlığı bu dialektiğin. Tarihsel varlığın ve bu varlığın düşüncesinin temel kategorisi, tüm kategorisidir. Hegel'in buluşudur bu. Şüphesiz doğa dialektiği vardır onda, fakat mantığın bir dönemi olarak sonradan gelir. Hristiyanlığın ruhu ve mutsuz bilinç üzerine yaptığı tarihsel incelemeleri içine alan ilk yapıtları, herşeyden önce tarih çapında bir tümleme ile bilgi bütünlüğünü gerçekleştirmek istediğini gösteriyor.. Bununla beraber, Hegel'in görüşü idealist olarak kalır. Bunun nedeni, tarihsel toplumlar dialektiğini bir Doğa dialektiği üzerine kurmayı düşünmemiş olması mıdır?

Hayır: «Mantık» adlı yapıtındaki kadar idealist olamamıştır hiçbir zaman; Doğa'yı dialektik olarak yaratıyordu o sıra.

Gerçekten, toplumsal koşullar ve onları yansıtan felsefe (kantizm) belli bir alanı aşmasına imkân vermiyordu.

Varlık olarak ve metod olarak dialektik, tümlük fikrinden itibaren, derin bir anlaşılma kolaylığı ve hattâ bir translüsidite (yarı saydamlık) kapsamaktadır. Ruh ve vücudun bileşimi olarak birey, tarihsel tümleştirmenin sonucudur, bu yüzden bilgi ile varlık arasında sürekli bir uyuşma vardır. Hegel, varlığın

ve bilginin dialektik bir benzerlik taşıdığı sonucuna varmıştır.

Bundan böyle, varlık artık fikir içine gömülüp gitmiyor, madde olarak varoluyor; diğer yandan, hem varlığın içinde olan ve hem de varlıkça koşullandırılan bir bilgi vardır. Varlık, bilginin yerine konulamaz, fakat düşünce, varlığa ilişkindir. Demek ki, düşüncenin varlığa dialektik uygunluğu, düşüncenin -varlığa ilişkin olması bakımından- gerçek kanunlarına göre gelişmesinden ileri geliyor. Gördüğünüz gibi, Marx'a göre, Hegel'e göre de, insan gelişiminin her anını anlaşılır duruma getiren, insan olgusunun bir tümlük taşıdığı fikridir. Tarihsel dialektiğin anahtarını Marx, «Felsefenin yoksulluğu» adlı kitabında vermiştir: «Üretim ilişkileri bir bütün teşkil eder.» Bunun anlamı şudur: ele aldığınız olgu ne olursa olsun, üretim ilişkisi olan bu tarihsel bütüne çekiniz onu. Toplumun tümü göz önüne alınır alınmaz, Kleopatra'nın burnu bile başka bir ışık altında görülecektir. Bu bütün de, biyolojik birey olan insanın bir tüm olma olgusu üzerine kurulmuştur: ihtiyaç, çalışma ve yararlanma. Bu pratik maddesellik seviyesinde bulmalı bu yararlanmayı; ekonomik olgunun veya üretim olgusunun tümü her bireyin insanî tümü üzerine oturur. Şöyle ekliyor Marx: «Somut şey somuttur, çünkü, birçok belirli şeylerin sentezi, yâni, katsayılar bütünüdür. Somut, gerçek bir hareket noktası ve dolayısiyle de sezginin ve tasarının hareket noktası olmasına rağmen, düşünce içinde bir sentez oluşumu,

bir sonuç olarak ortaya çıkar.» (Ekonomi politik tenkidi.)

Demek ki, sezgi somuttan doğuyor. Tabiatiyle, kendisini meydana getiren bu somutla önceleri upuygun değildir: görünüşleri kavrıyacak ve dialektik olarak kendisini doğuran şeye dönecektir. Fakat yol bu «sentetik» bütünden geçer; sezgi, bu bütünden çıkar, onu kendi tasarısı ve yasası olarak muhafaza eder. Sonunda, içinden çıktığı somuta ulaşır. Bilginlerin ve araştırıcıların çalışmaları arasında kendiliğinden ortaya çıkan bu tümden itibaren, haksız olarak dialektik yasalar diye adlandırılan şeyin anlaşılması sağlanabilir. Örneğin, biliyorsunuz ki, Engels «Bunlar üç dialektik yasadır» diyor. Gerçeği söylemek gerekirse, bence haksız Engels; dialektik yasalar üç değil, on değildir; kendi kendine belirlenen dialektik vardır. Söyliyelim bu yasalardan birini, örneğin, «olumsuzluk olumsuzluğu» -ki bu da olumluluk olur-. Olumsuzluk olumsuzluğu, ancak bir tümleme içinde olumluluk sonucu verir. Zıtların karşıtlığı, yalnız bir tümleme sırasında, kısımların bütüne, bütünün kısımlara, kısımların kısımlara ve bütünün kendi kendisine karşıt oluşu ile anlam kazanır. Ondan sonra, nicelikten niteliğe (ve tersi) geçişi anlıyabiliriz: nicelik artık bayağı bir toplam değildir, tümleyici bir oluşum içinde kendine özgü bir yapıdadır. Örnek: kapitalist sistemde -kısmî tüm devimi- kütle üretimi (ürünlerin miktarı ile belirlenebilir) makinelerin nitel şekil değiştirmesinden doğar, ekonomiyi, ürünleri ve üreticileri şekil değişikliğine uğratır (iş

aristokrasisi olan anarşist sendikacılıktan kütle sendikacılığına geçiş v.b.). Dialektik, tümleyici olarak her durumda hazır bulunur; her yasa diğer yasalarla ilgilidir, öyle ki «geçiş» her dilin her cümlesinde bütünü ile mevcuttur.

Başta Hegel, sonra diğerleri, daha sonra Marx (daha sonra Marx diyorum, çünkü kendisi de sorun üzerinde kesinlikten biraz uzaktır.) Engels gibi, tarihsel dialektiği Doğaya doğru genişletmek istemişlerdir; dialektik materialism deniyor buna. Dialektik materialism, bizim Doğa dialektiği dediğimiz şey dir. Kazanılan bilgilerin tümü, maddenin diğer yapılarına ayni metod uygulanmadan, anlaşılamaz ve derinleştirilemez gibi geliyor bazı marksistlere.

Ne amaçla bunu istemişlerdir? Hepimizin kabul ettiği bir prensip için: bilgi bütünlüğünün epistemolojik (bilim kuramı) prensibi. Tüm bir bilgi olmalıdır; tarihsel bilgi için de, bilginin bütünlüğü zorunludur, çünkü, tarih diakronik ve senkronik bir tümlemedir; ikisinin de biribirinden ayrılması imkânsızdır. Bazı çağdaş marksistlere göre, bilgi ünitesi varlığın monizmi içinde ifadesini bulmaktadır. Bu bilgi bütünlüğü, varlığın ideal yapısının dialektik metodu kullanmasını ve bilimlerin objesinin de -ya fiziksel, ya kimyasal, ya da organik- dialektik bir obje olmasını gerektirir. Karşımızdaki sorun, gerçek bir buluş mudur, yoksa bir bölümde anlaşılır olan bir prensipten, analoji yolu ile diğer bütün bölümlere doğru bir genişleme midir? Bunun anlamı önce şudur: doğal oluşumlar, prensip bakımından ve ne olurlarsa olsun-

lar, dialektiktirler; ikincisi, insan, doğa içinde bir süreklilik gösterir ve tarihinin dialektiği de doğal olguların tümü ile koşullanır. Temel nokta olan birinci noktaya tekrar döneceğiz; ikincinin anlaşılması biraz daha kolaydır. Şöyle diyorlar bize: «İnsan Doğa içine gömülüp gitmiştir,» pek doğru; insanın doğal bir varlık olduğunu biz ekleyelim. Fakat, Doğanın kendiliğinden kavranamadığını bizzat Marx keşfediyor. Doğa, kurumları meydana getiren üretim oluşumları içinde tanınır. Bu kurumlar, Doğanın eylemine bir şekil verirler; çünkü bu eylem, tabakalaşmış insansal tüme katılmış durumdadır. Daha genel olarak, yalnız mekanist ve idealist bir yorum, şu veya bu insansal olayı tek yönlü açıklamaya imkân verir; oysa gerçekte dialektik bir bağ her zaman vardır. Fakat dialektik bağ tek yönlü yapılır. Örneğin, bütün bir toplumun -Groenland'daki Eskimo toplumunun - sürekli bir olgu ve bizim için cansız bir gerçek içinde (soğuk) çevreye uyduğunu, örgütlendiğini ve üretim yaptığını görebilirsiniz. Soğuk, kendiliğinden dialektik olan bir olay değildir insan için; ne olduğunun önemi azdır. Toplum hayatının sürekli bir koşuludur o; topluma bakarak da, soğukla savaşmak ve bazen de ondan yararlanmak için toplumun ne şekilde örgütlendiğini anlarız. Böylece, insanı bayağı bir doğal varlık yapan pesimist ve idealist tez, toplum içinde, doğanın, hep bu toplumun yapısına göre etki gösterdiğini ileri süren tarihsel ve dialektik tezin yenilgisine uğramış oluyor. Zaten denebilir ki, genellikle, insan seviyesinde dialektik bir gerçek vardır;

bu gerçek kolayca anlaşılabilir ve tabiatiyle, bilinen bir doğal ortamın değişimlerine uyar, fakat kendiliğinden Doğa dialektiğini olumlamaya ihtiyaç göstermez. İnsan toplumu seviyesinde ve bu toplumu anlamak için, doğal güçleri (burada: soğuk) pasif dış çevre güçlerinden başka şeylermiş gibi saymak gerekli değildir. Daha da iyisi, Vigier'nin seviyeler kuramına göre, makrofizik seviyesi, gerçek fakat rölâtif olarak bir hareketsizlik ve mekanizm seviyesidir. İşte, insan da doğaya göre yerini bu aşamada bulur. Benim söylediklerimi doğruluyor bu; tarihsel hayat ve insan çalışması bu aşamada meydana geliyor ve klâsik mekanikle karşı karşıya bulunuyor. Bütün araçlar ve bütün makineler -en azından atom enerjisinin işletilmesine kadar- insan tarafından, dialektik hareket değişimlerine göre değil de, hareketsizlik değişimlerine göre kullanılmıştır. İnsan kendisini çeviren Doğanın ortasında, en azından bu aşamada dialektik bir varlıktır. Tarihsel ve tolpumsal seviyeye, örneğin, biyolojik seviye gibi diğer seviyelerden itibaren dialektik açıklamalar bulunsa bile, kabul etmek gerekir ki, bilim, toplum biliminden bunun nedenlerini istiyecektir, fakat bu nedenler ortada yoktur. Önce, insan organizmalarını kapsayan tarihtir, aksi değil. Protein yokluğu ile ihtilâl öncesi durum izah edilemez (bu proteinlerin organizmada ender bulunmasına rağmen) fakat tersine, protein yokluğunu anlamamızı sağlayan, örgütlenmiş toplum tipidir (köylü üretiminin yapısı, bu yapıdan doğan ve tarım şekilleriyle tüketim mallarının dağıtı-

mını belirten ilişkiler sistemi). Daha sonra ve özellikle, tarih bilgisi, biyoloji bilgisinden daha çok gelişmiştir.

Şurası açıktır ki, organizma, gerçeğin özel bir kısmını temsil eder ve yasalarını bulup çıkarmak uygun olur. Fakat, şimdiye kadar hiçbir «model», biyolojik olgunun niteliğini çözümlemiş durumda değildir.

Bugün, ne inorganikten başlıyarak organik bir şeyi meydana getirebiliyoruz, ne, organizmanın kendiliğinden olan düzenini anlamaya yarıyacak iç eyleminin bir örneğini verebiliyoruz ve ne de, türlerin gelişimine ilişkin, gerçek ve dialektik bir taslak bulabiliyoruz; oysa, bu geçiş, bu oto-regülasyon (kendiliğinden düzenlenme) ve bu gelişim, hepimizce kesin şeyler sayılıyor. Kısacası, insan dialektiği kendine yetiyor. Yetmediğini söyleyenler çıkacak, birşeyler soracaklar, fakat cevap bulamıyacaklar. Bulunduğum seviyede bana, Doğa dialektiğinin filozofları değil de bilgileri ilgilendirdiği karşılığı verilebilir ve zaten ben de o kanıdayım. Doğal oluşumun dialektik tipten olup olmadığını söylemek bilginlere düşüyor. Şüphesiz, insan olarak bilginlerin, filozoflardan öte bir kefalet muafiyetleri yoktur. Gerçekten, kendi peşin hükümlerinin kurbanı olabilirler. Mekanist olarak cevap verebilirler; oysa, bilimleri, bir Doğa dialektiğine uyan prensipler kullanıyordur. Fakat, bizim için gerekli olan, bilgini bilim yaparken sorguya çekmektir. Bizim düşüncemizin hareket noktası, bilgin kişinin deney üzerine kurulmuş kuramlarıdır, bil

gin kişinin kendi bilimi üzerindeki düşüncesi değil. Başka bir deyişle, Doğa dialektiği varsa, dialektik, eşyanın bir gereksimesi midir, yoksa, bu gereksime, yalnız bir dialektik düşünce metodu ile mi yorumlanabilir?

Soru daha açık sorulabilir: Doğa içinde oluşum hâlinde tümler ve tümlemeler var mıdır? Doğayı yapan bir bütün tümlemesi var mıdır? İşte bilginlere sormak istediğim iki soru; zira, bir kez daha belirtelim, karar filozofların değildir. Biyolojistlerden söz etmiyorum; organizmanın hareket halinde bir tüm olduğu, onu tüm olarak incelemek için elimizde gerekli araçların bulunmadığı ortadadır. Dialektik metod da, şimdiye kadar organizmanın maddesel olgularını yorumlamak için gerçekten işe karışmamıştır.

Fizikçiler bizi daha çok ilgilendiriyor; onlar, insandan daha uzak bir yerde durmuşlar: hepimizin bir fiziksel ve kimyasal yapımız vardır, fakat, bu yapı, üzerine binen ve biyolojik ve organik yapılar denen başka yapılarla maskelenmiştir. O halde, Doğada tümler var mıdır? Fizikçiler, önce, nükleer fiziğin şu klâsik tezi ile karşılık vereceklerdir: atom çekirdeğinin kütlesi, kendisini teşkil eden elemanların kütleleri toplamına eşit değildir. Bu olayın açık anlamı şudur: bir çözümleme sonunda elde edilen elemanlarla, ikinci bir sentez sonucu arasında ayrım vardır. Dalga mekaniğinde daha da ileri gidiliyor; örneğin, de Broglie, dalga ve zerre dialektiğini açıklarken, zerrenin kendine özgü bir zamanı, kendine özgü bir frekansı olduğunu ve dolayısiyle, bir nokta gibi ba-

yağıdan geometrik bir gerçek olmadığını, fakat, kendi bünyesi içinde bir ritmle, bir frekansla koşullandığını belirtiyor. Biraz önce sözünü ettiğimiz fizik örneklerinin, tarihin bize gösterdiği oluşum halindeki tümle türdeş olduğunu söyliyebilir miyiz? Bu sorunun da cevabını fizikçilerden bekliyorum. Benim gibi bir filozofa pek öyle gelmiyor. Gerçekten, sorun, değişmelere rağmen ayni kalan ilişkiler sistemidir; biz bunların yapılardan ibaret olduğunu söyliyeceğiz, şöyle ki, elemanların şekil değiştirmesi, bazı sınırlar arasında, ilişkiler sisteminde değişiklik yapmıyor. Dış çevre burada yer değiştirmiş bulunuyor.

Klâsik mekanikte, «bütün» bulunmadığından, her kısım, ele alınan sistemin dışında kalır; ayni zamanda, her sistem hareketini dışardan alır. Bunun içindir ki, Hegel Doğanın dış çevre olduğunu söyliyebilmiştir. Burada ele aldığımız mekanikte ve özellikle de Broglie'nin belirttiği elemanlarda, sistem öylesine güçlüdür ki, kendi bireyselliği yine kendi yasası, yâni, titreşim frekansı olur. Bu sistemin kendine özgü bir kütlesi, kendine özgü bir zamanı vardır; fakat bu yapı, o sistemin mahsulü değildir: etki altında kalmıştır. Oluşan bir tüm değildir; ampirik yollarla göz lediğimiz ve bazı gerçeklerin ampirik bir niteliği olarak ortaya çıkardığımız bir sentezdir bu. Bir başka deyişle, molekülün bir yapısı vardır, fakat, dış çevresi, onun kendi yapısıdır.

Şüphesiz, bunun nedeninin, fiziksel olguyu dışardan ele almamız olduğu söylenecektir. Ben de başka şey söylemiyorum ki.

Marx'a göre somut tüm, sezginin kaynağındadır. Bu sezgi, şüphesiz objektif görüşlerle önce ortadan kaldırılmıştır. Fakat, araştırma ile sürekliliği sağlandığında ve esasa kadar indiğinde, tekrar «bütünün» sezgisi olur.

Bu durumda, bizler de -toplumu meydana getirdiğimize göre- somut bütün oluruz. Bu bütünü de biz ortaya çıkarıyoruz. Böylece, dialektik, kendisini meydana getiren hareket içinde, toplumun tümü olarak ortaya çıkmış oluyor.

İşte, bir dialektiğin varoluşunun nedeni budur. Fakat, fiziko-şimik sistemler söz konusu olduğunda, olguları içten kavrıyamıyacak kadar çok seviyelerle ayrılmış oluruz o sistemlerden; onları hep dışardan görürüz. Bu olgular, varlık yönünden benliğimizde olmalarına rağmen, bilgi yönünden prensip olarak bizim dışımızdadırlar; çünkü, onları hep belli bir uzalıktan kavrıyabiliyoruz; bu tip bilgimiz hiç de mekanik değildir, fakat sözcüğün derin anlamı ile dialektik bilgi de olmuyor o.

Gerçekten, fiziko-şimiyi tarihle karşılaştırınca görüyoruz ki, dialektik yasa, toplumun bizce tümleştirilmesi, bizim de toplumsal hareketçe tümleştirilmemiz oluyor. Kısacası, dialektik, bilgiden başka birşey değildir. Doğan ve yaşayan bir bütün olduğu gibi, ona eylem mantığı adı da verilebilir. İşte ilk nokta: doğa içinde, vücut bulmuş varlıklar mevcuttur; fakat, ya herşeye rağmen yine dış çevre niteliğinde bir yapıyı muhafaza etmelerinden, ya da, onların

hep dışında bulunuşumuzdan, çevremizde imişler gibi algılarız onları.

İkinci nokta da şu: doğa dialektiği olabilmesi için, Doğa'nın bir tüm olması gerekir.

Gerçekten, Marx, tarihin dialektik oluşumunu tanımlarken, üretim ilişkilerinin bir bütün teşkil ettiği fikrinden hareket ediyor. Önemli olan budur. Dialektik yasalarını kolayca anlaşılması basitçe şuradan ileri geliyor: bu yasalar, her zaman durumunu muhafaza eden ve toplumu bir tüm olarak ortaya çıkaran tümleme hareketinin açık tanımlamalarıdır. Toplum, hep bütünden başlamak suretiyle bir örgütlenme oluşumuna girer. Bir gerçek seviyesi, dialektik olunca, bütün türler tüme bağlanır. Doğa içinde, özel bir fiziko-şimik olguyu, doğal tümün ifadesi olarak düşünebilir miyiz? Doğa, en modern fizikçilerce haklı olarak, bir sonsuzluk, hattâ sonsuz derecede bir sonsuzluk sayılmaktadır. Fakat, birçok seviye varsa, Doğa, her seviyede sonsuzdur ve bir seviyeler sonsuzluğu vardır. İnkâr etmeyi düşünemediğimiz bu sonsuzluk bir gerçektir, her yanda rastladığımız ve dokunduğumuz bir gerçek. Fakat, böyle bir gerçek, her türlü tümü ortadan kaldırıp dururken, dialektik olabilir mi? Doğa, sonsuzluk olursa, sonsuzluğun ünitesi olmadığından, bütünlüğü her kez bozacak şekilde biribirinin üzerine binecek olan sistem sistemleri ve olgu sistemleri geçecek elimize. Rastlantıyı, en büyük güç olarak tasarlamamız gerekecektir; bunun nedeni şudur: sonsuzluğun tümleme yapılmadan ele alınması, bazı mekanist filozofların betimlediği dağı-

nıklığa düşmek olur. Doğanın sonsuz derecede sonsuz olduğunu -öyledir zaten- düşünürsek ve dialektik yasaları da bu sonsuzluktan başlıyarak göz önüne alırsak, bu yasalar, serilerin ve çatışmalarının sonsuzluğu ile dağılır gider.

Örneğin, sonsuzluğunda bütünlük olmayan bir Doğa içinde, olumsuzluk olumsuzluğu kesin olmayan bir sonuç verir. Bir sistem gelişir, bir süre olumsuz sayılır; fakat, bir başka oluşum gelerek hem olumsuzluğu ortadan kaldırır ve hem de sistemi: bu olumsuzluk olumsuzluğu, olumlu hiçbirşey getirmez. Basit bir yok oluştur o.

Öyleyse Doğaya ne türlü tümlük vermeli ki, olumsuzluk olumsuzlukları olumlu duruma gelsin; yâni, ayrıcalı bir kısmın ortadan kalkmasiyle, bütün, daha ileri bir değişiklik veya daha üst bir seviyeye dialektik bir sıçrama göstersin?

Vigier, sonsuzluğun bu tümünü göstermek için, Cantor'un tanımladığı sonsuz sayı sistemini kullanmayı öğütlüyor. Sonsuz sayının ne olduğunu biliyorsunuz. Birer birer sayıları topluyoruz ve işlemi sonsuz olarak yeniliyoruz. Limite geçelim ve bütün bu işlemlerin yapıldığını varsayalım. Bir yere geliriz ki, sonu gelmeyen fakat bir gerçek, bir tüm diye adlandıracağımız bir şeyle karşılaşırız; çünkü bu, oluşma halinde bir tekrardır. İşte, bu toplama sonsuz sayı denir. Bu durumu ile, rasyonel sayılarda olmayan yeni niteliklere sahiptir sonsuz sayı. Örneğin, bu sayıya herhangi bir sayı ekleyebiliriz, fakat bu işlem artık onun şeklini değiştirmez; gerçekten, sonsuzun

tümlemesi olarak düşünülebilecek bir sayı ortaya çıkmıştır.

Bu matematik yaratıcılığın, çapraşık doğa sorununu anlamakta bize yardımcı olacağını düşünebilir miyiz? Bu Doğa ki, sonu yoktur ve dolayısiyle, düzenden uzak olması gerekir; amma, fizikçiler yine de onda düzen bulmak isterler.

Burada bence, analojiden başka birşey yoktur; çünkü, sonsuz bir dizi söz konusu olduğunda, sonsuz sayı gayet açıktır ve kolay anlaşılır. Bu durumda, gerçekten hem biribirinden ayrımlı ve hem de biribirine benzer toplamlar dizisine rastlıyoruz: bire bir ekliyorum, sonra artı bire bir ekliyorum v.s... Sonsuz sayı, homojen ve bilinen işlemlerin tekrarını gerektirir.

Metafizik analoji yolunu bir tarafa bırakırsak, sonsuz sayı fikrini Doğaya uygulayamayız; çünkü, Doğanın, hangi ölçüde, gerçekten homojen, heterojen (benzer ve benzemez) elemanlardan, düzenli veya düzensiz dizilerden meydana geldiğini bilmiyoruz.

Doğanın, hem sonsuzluk ve hem de sonsuz sayı gibi toplam ünitesi olduğunu kesinlikle söylemek, rastgele bir karşılaştırma yapmak veya daha doğrusu, bir dilekte bulunmak demektir. Doğa içinde kısmî dialektikler varolsa bile, herbiri ortaya çıkarılmış olmaya değer; fakat analojiye başvurmadan, evrensel bir dialektiğin varlığı sonucuna varamayız. Herkesin, Doğanın mutlak bir ünitesi olduğu fikrini çoktan aşmış olmasını bir dogmatizme verelim.

Sonuç olarak, self-determinasyonlarına sahip

olan bu mikro-fizik sistemlere dialektik dense bile. (bu bir hata olurdu zaten, gördük onu) Doğa içinde birçok dialektikler bulunduğunu, fakat bir tek dialektiğin bulunduğundan emin olmadığımızı bugün söylememiz gerekiyor. O halde, Gurvitch'in hiperampirizm dediği aşamadayız.

Fakat, söyledim size, böylesi sistemler gerçekten dialektik değildir, çünkü, bu tümlemeler, kendiliklerinden olan tümlemeler olmayıp, tarihsiz ve yasası dış çevre olan yapılardır. Demek ki, dialektiği Doğaya taşımak ileri sürülürse, ortadan kaybolan şey dialektiğin ta kendisi oluyor. Bir fiziko-şimik sistemin içindeki güç zıtlıklarının gerçek çelişmeler olduğu söylenebilir mi? Tarihsel güçlerin zıtlığının, fiziko-şimik güçlerin zıtlığından başka yapıda olduğu apaçık belli değil mi? Tarihsel çelişmede, her grup diğerini yok etmekle kalmaz, ayni zamanda, her gurup en olgun yapıları içinde diğerinin çelişik varlığı ile vücut bulur. Herbiri, diğeri ile olan çatışmasını, kendi iç çelişmesi imişçesine sürdürür gider. Bir sistem içinde etki gösteren fiziksel güçler karşıt bulunabilirler. Fakat, herbiri bu karşıtlıktan mı ortaya çıkmıştır acaba? Karşılaştırma bir yana bırakılırsa, «olumsuzluktan» ve kendi görüşümüzden söz edebilir miyiz? Dialektik materializm taraftarlarının, «yıkım», «olumsuzluk» v.b... adını verdiklerini şeye, hareket veya yöneltilmiş değişiklik veya vektörel oluşum demekte özgür değil miyiz? İnsan tarihi evrenin de gerçekten varolan pratik sentez, yâni zıt güçlerin

birleştirilmesi, kuantik ve sübkuantik evrende yok değil midir?

Bu gözlemler, bizi dış çevre dogmatizmini, yâni, insan tarihini kendi yapısı içinde koşullandıracağını ileri süren, sözde dialektik kuramı reddetmeye götürüyor o halde. Olağanüstü bir başarı üzerine dayanmış olan dialektik, kısımlar yardımı ile tarihsel bütünü tanımayı amaç tutan insansal bir dialektiktir.

Vigier'nin açıkladığı şekliyle, seviyeler kuramı, (daha az iddialı olduğundan) her seviyenin, bir önceki ve bir sonraki seviyenin yerine konamıyacağına işaret etmesi bakımından ilginçtir. Fakat, dogmatik kuramın yetersizliklerini daha da iyi belirtiyor. Bu kurama inanılırsa, yalnız zaman ve yer aralıklariyle belirlenen gerçek seviyelerini değil, aynı zamanda, dialektik seviyelerini de kabullenmek gerekecek; bu seviyeler tarihsel evrenden uzaklaştıkça:

1 — En kompleks şekillerden en kaba şekillere,

2 — Pratik anlayıştan basit gözleme,

3 — Kurucu iç yapıdan dış yapıya,

4 — Gereklilikten ampirik olumsallığa bir geçiş yapacaklardır.

Bunun ne faydası olacaktır? Hareketi tersine çevirelim: inorganik durumdan organik duruma ve organik durumdan bilinçli duruma geçişler görebilecek miyiz? Bilimin bize bunu kısa zamanda açıklaması mümkündür: şimdilik, bu geçişin dialektik olarak varolduğunu ve kolayca anlaşılabildiğin var sayıyoruz. Onu, tarihsel evrenden, yâni özgül ve daha kompleks bir seviyeden başlıyarak varsayıyoruz; fa-

kat henüz bilginin araçları ve gözleriyle kavrıyamıyoruz onu. Durum ne olursa olsun, seviyeler kuramı değişir mi? Her ne hâl ise, Doğa dialektiği, hiçbir surette çözümliyemediği «geçişleri» varsaymıyor mu? Oysa, dialektik, seviyeleri, oluşumu, geçişleri gösterir. Bu durumda, gerçek bir dialektik örneğine uygun ve çalışma varsayımı niteliğinde bir dış çevre dialektiğinin (doğanın dışında oluşumuzdan değil bu; oluşum, dışardan bize doğru gelir de ondan) kurulduğunu kabul etmemiz gerekmez mi?

Şu birkaç düşüncenin amacı hiç de, çağını tamamlamış olan mekanizmi ayağa kaldırmak değildir; sadece, tarihsel dialektiğin özgüllüğünü, diğer yandan da, insan toplumu alanından uzaklaştıkça kesin bilgilerin sınırlandırılmasına parmak basmaktır amacımız. Bir başka deyişle, dialektik yorumun limitleri vardır. İnsanın evreni, bizim yarattığımız ve bizi yaratan evrendir; orada kendimizden birşey yaratırız, o da başkalarını meydana getirir. Bu evrenden ayrılır ayrılmaz, ne kalır geride? Analojiler.

Doğanın tümü bir analojidir, özel tümlerin hepsi analojidir. Doğa dialektiğinin temel fikirlerinin ne şekilde analoji oldukları ve jeolojide, bir gezegen veya gezegenler tümü konusunda tarihten söz etmenin ancak analoji ile mümkün olduğunu gösterebilirim size.

Şimdi bilginlere soruyorum: bu analojik elemanların, metafiziğe göre bilimi temsil ettiklerini kabul ediyor muyuz? Tersine, bilimsel şemalar olarak mı yararlanıyoruz onlardan? O halde, insan dialektiği-

nin açık bir dialektik kavranışından itibaren, varlığı anlamak için antropomorfik metodlar bulmaya çalışabiliriz. Bunun nedeni, fiziksel veya kimyasal olan şeyin insana benzer oluşu değildir. Fakat, eskiden olduğu gibi, insanı mekanik bir sisteme göre anlamak yerine, Doğayı daha iyi keşfetmek için tarih dialektiğinden başlamak üzere ters bir yol denemelidir. Dökün tülerin, yitiklerin olacağı, sonucun karanlık bir şey çıkacağı bilinmesine rağmen, belki de kuantik ve sübkuantik evrenlere yatkın gerçek bir düşünce bulmamızı sağlıyacak bilimsel şemalar, buluş şemaları çizmeğe çalışılacaktır. Bu açıdan, girişilen çabaları tamamen benimsiyorum. Fakat bu şemalar, apriori olarak kendilerini doğa yasaları şeklinde ileri sürerlerse, yetersiz olarak kurulmuş olurlar ve anlaşılmaz duruma gelirler. O zaman, tam teolojinin (tanrıbilimin) içine düşeriz. Pek çok marksist, teolojiyi ortadan kaldırmak istedikleri nden doğa dialektiğini kabul ediyorlar.

Süreklilikle süreksizliği ayni zamanda gösterirken, gerek türlerin ve gerekse bizzat insanın yaratılış varsayımını ortadan kaldırmayı düşünüyorlar. İnsanın Doğa içinde anî ve anlaşılmaz belirişini inkâr ediyorlar; bu görünüşün birdenbire oluşu «İnsanı yaratan Tanrıdır» dedirtiyor. Mâdem ki, tanrısal gücün yerine, maddeden başlıyarak rastlıyabildiğimiz bütün şekilleri yaratan pek güçlü ve evrensel bir yasa koyuyoruz, bu materialist tutum neye yarar o halde? İşte size yeni bir teoloji; zira, bu yasanın varlığını yalnız Tanrı bilebilir ve onu yalnız Tanrı yarat-

mış olabilir. Tartışmamız tamamen bilimsel bir düzeyde kalabilir: Sanır mısınız ki, doğa dialektiği, tarih dialektiğini benimsiyecek, bizim için çok daha karanlık ve çok daha uzak (insan anlayışında pek berrak ve pek açık olan bazı oluşumlara rastlamadığından) kalacaktır? Bu dialektiğin, bilimsel bir metod olduğunu, denemelerini henüz yapmadığını, yakında yapabileceğini, hayata uygulanabileceğini, hattâ başka yerlere de uygulanabileceğini, fakat daima pek ağır güçlüklerin kalacağını umuyor musunuz? Bir başka deyişle, basit bilgi düzeyinde kalınabileceğini ve «işte limitleri» diyerek araştırmaya başlanabileceğini umuyor musunuz? Veyahut ta, apriori olarak kesin konuşur musunuz? Benim için bütün sorun buradadır. Birinci olarak, «İnsan» denen bu maddesel ve organik varlığa bağlı olan dialektiğin özgüllüğünü kabul etmek gerekir mi?

Eğer öyleyse, Doğa içinde dialektik metodun yalnız pek kaba, pek karanlık ve pek az gelişmiş şekillerini ortaya çıkarmamız beklenebilecektir.

İkincisi bilginin sınırlandırılmasını kabul etmek ve «duralım artık, bilginlerden daha aceleci olmıyalım» demek mi gerekiyor?

Sormak istediğim sorular bunlardır.

Sartre'ın açıklamasına ve sorularına tam bir karşılık vermek için, birçok sorunlara değinmek gerekecek. Örneğin, tarihsel dialektik anlayışınızı tartışmak yerinde olacak: tümleme kategorisinin şüphesiz önemi büyüktür. Bununla beraber, onun, tarihsel dialektiği tanımlamaya yeterli olduğu kanısında değilim.

Hegelianizmin, marksist felsefe ile «devrilişi» anlayışınıza gelince, bu «devrilişi», yalnız bilginin varlıkla ilişiğinin kesilmesi fikriyle tanımlamanın mümkün olduğunu sanmıyorum.

Engels'in bazı metinleri üzerine yaptığınız yorum konusunda da oldukça ihtiyatlı davranacağım; özellikle, dialektik yasaların tam ve değişmez bir listesi olduğu fikrini ona atfediyorsunuz. Bunu yapmak için de, eserinin bütününden apayrı ve zaten yayınlanmak üzere kaleme alınmamış el yazmalarından

çıkarılmış metinlere dayanıyorsunuz. (Doğa dialektiği.)

Doğa dialektiği konusunda, Marx'ın ve Engels'in anlayışları arasına soktuğunuz ayrımı da kabul edemiyeceğim. Aralarındaki yazışma ortaya koyuyor ki, Marx, Engels'in doğa dialektiği üzerindeki çalışmalarını yakından izliyor, tasvip ediyor ve sonuçlarını benimsiyordu.

Bu sorunlar ikinci derecede kalmaz, fakat, tartışmayı ana fikir üzerinde toplamak için, bütün itirazlarını, bir doğa dialektiğine karşı yönelttiğini sandığım Sartre'ın ana kanıtını gözden geçirmek istiyorum.

1 — Sartre'ın kanıtlarının hareket noktası, dialektik tanımlamasıdır: Dialektik, örgütlenmiş «bütünlere» özgü anlama tipidir (Critique de la raison dialectique- Sa. 175).

Anlama örneği, insanın yarattığı şeydir: bütün fikri orada her kısımdan önce gelir; sonuç, araçlara anlam kazandırır; önümüzdeki zamanlar tasarı olarak zamanımızı ve geçmişi yönetir. Dialektiğin ana kategorisi tümlemedir (totalite). Bütün öteki kategoriler ancak bunun içinde anlam kazanırlar.

2 — İnsan eylemi yapısına sahip olan şeyler kolay anlaşılıyor bu durumda. Dialektik, dediniz, bir eylem mantığıdır. «Bireysel bilgi, dialektiğin ilksel denemesidir» (Sa. 373). Tarih, insan eylemlerinden meydana geldiği için, sizin deyiminizle, yarı saydamdır. Tarihsel bir dialektik fikrini kabul ediyorsunuz.

3 — Buna karşılık, Doğa söz konusu olunca,

karşımıza insansal olmayan bir veri çıkar çıkmaz, dialektik us olmıyacak, fakat yalnız, olguları ve yasaları kaydeden pozitivist (mekanist demiyorum) bir yargılama kalacaktır.

4 — Size göre, doğa dialektiğinden ancak mecaz, analoji yolu ile söz edilebilecektir. Yalnız insan tarihinin ve bilginin iç kısmında geçerli örneklerin, Doğa üzerindeki bir cins izdüşümüdür bu dialektik sizce. Sanıyorum, itirazınızın esası budur.

5 — Cevaba başlamak ve yalnız tartışma sınırları içinde kalmayıp, problemin çözüm yolunda da birlikte ilerlemek için, sizin gerçek saydığınız yandan hareket etmek istiyorum; çünkü, sizi, tarihsel bir dialektiği kabul etmeye ve tarihsel materializmle öğünmeye götüren nedenler, bir doğa dialektiğini de kabul etmeye götüremez mi diye düşünüyorum.

6 — «Critique de la raison dialectique» (Dialektik usun eleştrilmesi) adlı kitabınızda, tarihte idealizmi şu iki nedenden reddiyorsunuz:

a — Çünkü, «uzaklaştırma» kuramının bazı yönlerini geliştiren, «pratik durgunluk» anlayışınız sizi, insansal tasarı ve eylemlerin biribirleriyle çatıştıklarını, biribirlerini etkisiz duruma getirdiklerini düşünmeye sevkediyor, öylesine ki, insansal ilişkiler, Marx'ın dediği gibi, eşya görünüşüne bürünüyor.

b — İdealizmi reddedişinizin, fenomenolojik anlayışınızdan ileri gelen ikinci nedeni şu: Bilinç, daima bir şeyin bilincidir. Kartezyen «cogito» (Descartes'ın, «düşünüyorum ,o halde varım» formülü) demek olan, evren dışından kavranan bu düşünceyi reddedi-

yorsunuz. Size göre de, Kant'a göre de, bilinç ve bilgi, «kendilikle» (insandan başkası). kısacası, bizim meydana getirmediğimiz, gereksimemizin amaçladığı ve üzerinde eylemimizin oluştuğu şeylerle aslından çatışma halindedir. Bu şeyler olmasa, gereksimenin. bilincin ve bilginin, ne varlığından ve ne de anlamından söz edilemez; çünkü, yoksunluğu ve gereksimeyi içeren onların yapılarıdır.

«Pratik-durgunluğun» ve «insan öncesinin» dıştanlığı, sizi tarihsel materializmi kabule sevkediyor.

7 — İşlenmiş maddeden başka işlenmemiş varlığın da bulunmasını gerektiren, benim yapıtım olmayan bu anlayış, insanın, insan olmayan şeyle ilişkisi sorununu ortaya koyuyor; öyle ki, idealizmi ortadan kaldırıyor ve bu, yalnız tarihte olmuyor. Şöyle yazıyorsunuz: «Materialist monizm (bircilik), tüm varlığın -madde niteliği ile kavranmış oluyor buna göre- yararına olmak üzere düşünce ve varlık düalizmini (ikicilik) ortadan kaldırmakla ne iyi etmiştir.»

8 — Şu problemi ortaya atıyorsunuz: nasıl olur da ,ben, insan tarihimizin içinde, insan öncesi varlıktan söz edebilirim?

«Critique de la raison dialectique» adlı kitabınızda (Sa. 47 ve devamı), bu soruya gerçekten insan tarihinden ayrılmadan cevap veriyorsunuz: İnsan dışındaki ve insan tarihi dışındaki varlıkların tümü (insan ve tarih onlardan başlıyarak meydana gelir) insansal eylemin olumsuzluğu ile tanımlanabilir ancak; madde oluştan anladığınız, buluş olumsuzluğu, korkutma, karşı koyma, sınırlama, dıştanlık v.b. dır.

9 — Fakat bu olumsuzluk, bayağıdan, belirsiz, hep kendine özdeş bir olumsuzluk değildir. Bir cevap, olumsuz olsa bile, sorulan soru ile anlam kazanır. Sorulan soru, burada bilimsel varsayımdır. O, daima özgül ve belirlidir. Cevap ta somut bir olumsuzluk olamaz o halde.

«Kendilik», bir varsayıma «hayır», bazan da «evet» diye karşılık verir. Bu olumlu cevabın pratik bir karakteri vardır. Bir nevi kabulleniştir o. Bu varsayıma göre davranarak, ona etki edebilirim.

Bana diyeceksiniz ki, bu varsayımlar biribirlerini çürütüyorlar, onlardan hiçbirisi -hattâ, günümüzde başarı kazanmış yapı varsayımı, hattâ yarınki bile- bana varlığın gerçek yapısını gösterdiğini ileri süremez.

Fakat, ömrü tükenen her varsayım -çünkü az da olsa yaşamıştır- bize, insan dışı varlıklar üzerinde egemenliğimizi sağlıyacak yeni bir erk bırakmıştır. Bu erk, kendisinden sonra yaşamaya devam etmiştir; yeni varsayım, yerine geçtiği varsayımın mirasçısıdır. Çürüttüğü varsayım, retrospektif (tarihsel) olarak doğrulamış oluyor. Bu erkler üstüste yığılmışlardır; Doğayı evirip çevirmek için bu erklerden yararlanan bugünkü davranışlarım, en azından yapısının bir taslağını çizmektedir.

Bu ilkel yapının çıplak varlığını belirtmekle yetinemeyiz.

Bu varoluşun ortaya çıkışı, direnç, sınırlama, boyun eğme, tatmin olma şeklinde olursa, bu, ortaya koyar ki, onun bir yapısı vardır ve bilgi de, varsayım

ların, denemelerin, başarısızlıkların etkisiyle, hareket ve ritmini iyi kötü benimsediği şeyler üzerine kalıbını basar.

Bu «kendiliğin», bu insan öncesi varlığın, insansal uygulama ile ilgili olduğu kabul edilirse, ancak iki çıkış yolu vardır:

—Ya, insan, eylemlerinin ilgilendirdiği şey konusunda hiçbir söz söyliyemez; en köklü agnostisizm (bilinemezcilik) olur bu; fakat, o zaman, bilgi de tamamen körleşir ve çöker gider,

—Ya da, uygulamamızın evirip çevirmeyi başardığı bu «kendilik», bir yapıya sahiptir; bilimler bize bu yapının sırlarını açıklıyor; oranlaması her gün daha da güçlenen bir dilde, deneyin çürüttüğü veya doğruladığı varsayımlar yardımı ile ondan söz edebiliyoruz biz de.

10 — Son soru çıkıyor şimdi ortaya: bu yapı dialektik midir?

Burada, bilimler tarihine soruyu yöneltmeli.

İmdi 18. yüzyıl sonlarında başlayan dönemde, evrenin mekanist anlayışının eleştiriye uğraması ile, bütün bilimlerde ortak şu birkaç özellik ortaya çıkmış oluyor:

a — Her durgunluk relâtiftir (görece). Herşey hareket eder.

b — Bu hareket, hareketsiz elemanların yeni bir düzene konuşu değil, yeni bir şeyin doğuşudur.

c — Yeni şeyin doğuşu, eşyaların başlangıcını tesbit etmemizi ve onlara bir yaş vermemizi sağlar: sadece canlı varlıkları sınıflandırmak değil, taşların

ve yıldızların yaşını da tesbit mümkün olur böylece.. Biraz önce, Orcel'in belirttiği gibi, Doğanın bir tarihi vardır.

11 — Şu konuyu sordunuz: Dialektik, eşyanın bir gereksimesi midir? Bu yapıların, mekanik ve eski mantık şemalarını parçaladığı ve işe yaramaz duruma getirdiği bir gerçektir. Sayın Bachelard'ın yazdığı gibi, biyolojiden fiziğe kadar bütün bilimler, eski düşünce alışkanlıklarımızın üzerine, belli bir seviyede, bize geleneksel mantığı terketmeye zorlıyacak kadar gittikçe artan bir baskı yapmaktan geri durmamışlardır.

Arayıcılar, geleneksel mantık yasalarına ve mekanizm prensiplerine boyun eğenlerden başka örneklere başvurmak zorunda kaldılar.

Bir yapı varsayımı doğrulanırsa, etkili olduğu ortaya çıkarsa, eşyalara hâkim olmamızı sağlarsa, bu yapı ile «kendilik» arasında hiçbir gerçek ilişki bulunmadığını nasıl düşünmeli?

Nasıl olacak da, dialektik bir düşünce, hiçbir aşamada varlık sayılamıyacak bir varlığa hâkim olmamızı sağlıyacak?

12 — Doğa dialektiğinden söz etmek, hiçbir key fî analojiyi içermiyor. Dialektik, Doğa içinde düşüncemizdeki gibi değildir. Onu kesinlikle belirtmek, varoluşu, mutlak bir ruhun yapısı içine koyan teolojik veya en azından Hegel'ci bir anlayış olurdu. Bir Doğa dialektiğinin varolduğunu söylemek, şu demektir: gerçeğin yapı ve hareketi öylesinedir ki, yalnız dialektik bir düşünce bize, olayları anlaşılır ve kulla-

nılır hâle getirir. Özetliyelim: maddesel bir «kendilik» vardır (bizden önce ve bizim dışımızda); bir yapıya (hep bizden önce ve bizim dışımızda); bilimler bize bu yapının dialektik olduğunu ispatlıyor.

13 — Doğanın bazı kesimlerinin dialektik bir yapıda olduğunu prensip olarak zaten reddetmiyorsunuz .Şöyle yazıyorsunuz: «Organizma, bütünlüğünü bozan şey olarak yaratır olumsuzu: kesinlerin vücut ta parçalanması ve dışarıya atılması, olumsuzluğun yine koyu ve biyolojik şekilleridir, atılmaya yöneltilmiş hareketler olmaları bakımından». (Critique de la raison dialectique).

Canlı organizma içinde -yâni, Doğa içinde, insan öncesi veya insan olmayan varlık içinde- tümlemenin ve olumsuzluğun ilk şekli kabul ediliyorsa, bir atom çekirdeği içindeki daha az karışık tümleme ve olumsuzluk şekli nasıl kabul edilmez? İnsansız, bilinçsiz, insandan ve bilinçten önce, tümleme ve olumsuzluğun daha alt şekillerinin varolduğunu gerçekten kabul ediyorsak, dialektik varlıkla, dialektik olmayan varlık arasında bir başka kesinti, bilincinkinden başka bir eşik varsa, dialektiği biyoloji içine sıkıştırmak ve yarıyolda durmak zor olacaktır.

Zaten şöyle yazıyorsunuz: «Cansız Doğa içindeki dialektik bağların varlığını inkâr etmemiz mi gerekecek? Asla. Doğruyu söylemek gerekirse, ben, bilgilerimizin bugünkü durumu ile, onu ne inkâr ve ne de tasdik etmemizin mümkün olduğunu sanmıyorum.» (Sa. 129).

14 — Biyolojik durumdan bilinçli duruma, hattâ

inorganik durumdan organik duruma, bir alt tümleme şeklinden daha üst bir şekle geçişin dialektik olarak anlaşılmasının mümkün olduğunu da reddetmiyorsunuz.

«Henüz bilmiyoruz.. Bilim belki bize yakında söyler.» diyorsunuz.

Gerçekten, yeni yeni buluş halkalarını ancak yavaş yavaş keşfedebiliyoruz. Eksiklikler vardır. İnkâr edemeyiz bunu.

Bu geçişin mümkün olduğunu kabul ediyorsanız. insan tasarısı seviyesinde belirlenen dialektik, artık dialektiğin tek şekli olmuyor o zaman. Daha alt seviyelerde, daha alt ve daha basit şekilleri vardır onun.

Demek ki, Doğa dialektiği, insan şemalarının, insan öncesi düzey üzerindeki antropomorfik izdüşümü değil artık: o, insan dialektiğinin tarih öncesi çağıdır; bu dialektik, nitelikçe ayrımlı bir seviyede, özgül olarak insansal olan seviyeyi karakterize eden tasarının ve bilginin yüze çıkışı olacaktır.

O kadar çabuk gitmiyelim, diyeceksiniz bana! Bilim onu henüz söylememiştir veya en azından, kesiksiz bir hareket içinde göstermemiştir. Doğrudur bu. Fakat bu, bizi yolumuzdan ayırmıyor, çünkü, burada materializm, problemin çözüm yolunda değil, ortaya atılış şeklindedir; pek doğru olarak, cevap vermenin bilginlere düştüğünü söylediniz. Materializmin özelliği, problemi çözümlemek için bilime güvenmesidir, bilincin kaynağını Doğa içinde aramasıdır, Doğanın kaynağını bilinçte değil.

15 — Prensip olarak biyolojide dialektik yapı-

ları reddetmiyorsanız, insan tarihinden birlikte çıktık demektir. Doğanın kıyısına gelmiş bulunuyoruz; dialektiğin bu alana yayılması, artık bir prensip sorunu değil, bir gerçektir. Bilim, soruya elbette cevap verecektir: Doğa içinde gerçek tümler var mıdır? Ben burada durabilirim artık; zira, Vigier, sizlere fizik seviyesinde, biyoloji öncesi tümleme örnekleri verecektir.

«Yansıma» sayılan bilgi konusunda bir iki söz daha edeyim.

«Yansıma kuramında», bilginin bir «yansıma» olduğu fikrinde sizi sinirlendiren noktayı çok iyi anlıyorum.

Önce, akla getirdiği imgeye bakılacak olursa, bu «yansıma» sözcüğü, -Epicure materializminin ve Locke ampirizminin anladığı gibi- bilginin «pasif» bir olay, bayağıdan bir kayıt veya bir «röprodüksiyon» olduğu fikrini telkin ediyor.

Oysa, bilginin aktif bir görünüşü vardır: Marx'ın, «Feuerbach üzerine tezler» adlı kitabında belirttiği gibi, varsayım, uygulama, deneme, doğrulama.

Daha sonra, ayna analojisi fikrini akla getiren «yansıma», bilginin «araçsızlığını» (bayağıdan bir temas veya çabucak algılama) içerir görünüyor; oysa, bilgi her şeyden çok «tarihseldir» ve birbirini izleyen oranlamalardan hareket eder.

Bununla birlikte, yansıma kavramı, bilginin ana görünüşünü çok iyi belirtiyor: yansıyacak obje olmadan yansıma olamaz, oysa, kendisini yansıtacak kişi olmadan da bir obje pekâlâ varolabilir. Demek

ki, bu anlatım, -aynanın pek bayağı imgesinden uzak laşmak koşulu ile- doktrinin materialist karakterini hiçbir karışıklığa meydan vermeden belirtmesi bakımından, eksiksiz doğrulanmış bulunuyor: idealizme, pozitivizme, agnostisizme her türlü tâviz reddediliyor.

Tersine, bilginin, «tasarı» olduğunu söylemek, idealizmin, pozitivizmin, agnostisizmin bütün şekillerine yol açar.

Yansıma kavramı, bilginin yasalarını hiçbir surette belirtmiyorsa da, materializmin sağlam ve bozulmaz tezinden gelen yapısını şüpheye yer vermeden tanımlar: madde, bilinçten önce gelir.

Benim için, anlaştığımız ve ayrıldığımız yerleri, sanırım, kesinlikle belirtmemizi sağlıyacak şu dört karanlık noktayı ortadan kaldırmak kalıyor yalnız.

1 — Sizin reddettiğiniz ve sizinle birlikte her marksistin reddettiği şey, varlığı dogmatik olarak anlamak, yasalar koymak, şurası varlığın falan kısmıdır demek iddiasıdır. O yakada yerleşmek gibi bir iddiamız yok. Elbette, bu dialektik, dış çevre dialektiğidir: sanki, Hegel'in «mutlak zekâsı» imişiz gibi, Doğa dialektiğinden nasıl söz edebileceğimizi kestiremiyorum. Bu dialektik dogmatizm tam anlamı ile teolojik olurdu: Doğanın yaratıcıları olurduk bizler; Doğayı yaratmak ve düşünmek de ayni şey olurdu bizim için. Marx şöyle yazıyordu: (Capital - I; Sa. 336) «İnsan tarihini Doğa tarihinden ayıran yön, birini yaratmış, diğerini yaratmamış olmamızdır.»

Doğa dialektiği, bir Doğa felsefesi (örneğin, He-

gel'ci tipten bir felsefe) değildir. Marksizm, Feuerbach'ın dediği gibi, «kavramlarını eşyalara değil de, eşyaları kavramlarına uyduran», her türlü spekülâtif felsefenin tam tersidir. Dialektik örnek, bilimsel bir değer taşımaktadır (Hegel, bunu, Anti-Düring adlı kitabında belirtiyordu). Pek çok alanlarda doğrulanmıştır burası; o halde, biz, olayların karşısına, çalışma varsayımı olarak dialektik yapıda örnekler alıp çıkacağız. Doğa ve tarih için zaten bu doğrudur.

2 — İnsan özgürlüğünün, Doğanın açtığı yatakta akmaya zorlanmasını istemiyorsunuz.

Size öyle geliyor ki, insan tarihi dışında kalan dialektik yasaların tanınması, bizi bir alınyazısına boyun eğdiriyor; çünkü, insan tarihi, çok daha geniş bir doğal tarihin bir parçasından başka bir şey olamaz o zaman. Şu halde, bir marksiste göre, bilginin bir bütün oluşu, bölümlerin indirgenmezliğini, seviyelerin özgüllüğünü hiçbir surette ortadan kaldırmaz. Her seviyede, hareketin özgül şekilleriyle karşı karşıya geliriz ve dialektik özgül bir şekil alır.

Doğadan insana kadar, hem süreklilik ve hem de süreksizlik vardır.

Yalnız süreklilik olursa, mekanist bir materializm çıkar karşımıza. Yalnız süreksizlik olursa, bir spiritüalizme bağlanmış oluruz. Biz marksistlere göre, süreklilik de vardır, süreksizlik de. İnsan doğaya ilişkindir. Fakat, insan tarihi, «özgül» yasalara uyar. İnsan, varlığının bütün koşulları hükmüne giremez.

Bir üst seviyenin bir alt seviyeye indirgenmesi, mekanist materializm tanımlamasıdır ancak. Dialek-

tiğin özelliği şudur: bütün, kendisini meydana getiren elemanların toplamından farklıdır. Bu da, her seciyede doğrudur.

Bunu kabul edenler yalnız marksistler değildir.

Dediğiniz gibi, «eşyanın gereksimeleri» bilgini, bunları hesaba katmaya sevkediyor. Pek çok örnek arasından işte bir tanesi: dialektik bir materialist olmayı kabul etmeyen, Nobel Armağanı almış A. Szent-Györgyi, yeni yayınlanan «Sübmoleküler biyolojiye giriş» (Introduction to a submolecular biology -New York-1960) adlı kitabında şunları yazıyor:

«Hayatın temel prensiplerinden biri «örgütlenme» dir; şunu kastediyoruz bununla: iki şey birleşirse, yeni bir şey çıkar ortaya; onun da nitelikleri, bayağıdan bir toplam ile meydana gelmiş değildir ve kendisini meydana getirenlerin nitelikleri ile ilgili oldukları söylenemez. Organlaşmanın bütün alanlarında doğrudur bu; örneğin, atomları teşkil eden elektronların ve çekirdeğin tümü, molekülleri teşkil eden atomların tümü, peptitlerin içindeki amino asitler, proteinlerin içindeki peptitler, nükleoproteinlerin içindeki protein ve asitler için doğrudur bu prensip.»

Doğa içindeki dialektik ilişkilerin evrenselliğinin marksist olmayan bir bilgin tarafından kabul edilmesi, büyük anlam taşımaktadır.

3 — Yine reddettiğiniz şeylerden biri de, Do-

ğanın bir tüm teşkil ettiğidir. Fakat, dialektik materializmin bunu ileri sürdüğü yok hiç. Doğa dialektiği, hiçbir teolojik veya dogmatik tümleme anlayışını içermez. Doğa içinde «tümler» bulunduğunu gösterir yalnız.

Tarihte de böyledir zaten. Marx, «üretim ilişkileri bir bütün teşkil eder» dediği zaman, tarihin bir tüm olacağını içermiyor sözleri; fakat tarih içinde tümler, yâni, herbiri bir bütün teşkil eden, fakat evren içinde biribirinden ayrılabilen veya zaman içinde biribirini izleyebilen toplumlar bulunduğunu anlatıyor.

4 — Sizin reddettiğiniz ve sizinle her marksistin reddettiği şey Doğa üzerine izdüşümü yapılacak, aspiori bir şema, tamamlanmı şdialektik yasalar sistemi fikridir.

Bir Doğa dialektiğinin varolduğunu söylemek, Doğa gelişimindeki temel kanunları önceden ve kesin (ne varietür) olarak bildiğimizi ileri sürmek değildir; tersine, bilimsel buluşların inkâr edilmez etkisi altında, çok daha genel ve çeşitli bilimlerce keşfedilen Doğanın yeni görünüşlerini de dikkate alan dialektik bir düşünce ile, Aristo mantığında ve mekanik prensiplerde, sâdece özel bir durum bulunduğunu görmektir.

Dialektik yasalarının, kapalı, tam, kesin bir listesi yoktur. Günümüzde bilinen yasalar bilgimizin geçici bir bilânçosunu teşkil ediyor. Toplumsal uygu-

lama ve bilimsel ve bilimsel tecrübe, onu zenginleştirmemizi sağlıyacaktır.

Bu akşamki gibi, fikir tartışmalarının en olumlu sonucu, bu gelişmeye elbirliği ile çalışmayı sağlıyacak koşulları yaratmak olacaktır.

JEAN HYPPOLITE

Dostum Sartre'ın sözlerine ekliyecek fazla bir şeyim yok; fakat, marksizmin değerli yönlerinden biri, sorunları köklü olarak ortaya atması ve problemin somut nedenini araştırmasıdır. Benim de size sormak istediğim bir soru var bu akşam. Doğa dialektiği ve düşünce dialektiği (bu başlık düşündüğümüzden biraz ayrımlı) üzerinde spekülâtif bir tartışmayı dinlemek için neden bu kadar kalabalık geldiniz? Bu spekülâtif sorunun gerisinde, sizi çeken ve bu akşam biraraya getiren biraz ayrımlı, daha derin bir sorun olmalıdır. Birkaç dakikalık konuşma ile bunun aydınlanacağını sanmıyorum.

İlk bakışta ve kurgül (spekülâtif) bir düzeyde, -biraz önce Garaudy'yi dinledim- bir anlaşmaya varabileceğiz gibi görünüyor; fakat bu sözde anlaşmanın gerisinde ayrımlı eğilimler var mıdır acaba? Dialektiğin temelinin, tarihsel kesinlikte olduğu kanısını taşıyanlarla, bu temelin Doğa içinde olduğuna ina

nanlar arasında ayrım var mıdır ve bu ayrımın yönü, sonuçları ve kaynağı nedir? Marx'ın olgunluğunun, gençlik dönemi çalışmalarından ve Hegel'den ileri geldiğini söylediğim sıralarda, marksistler, beni çokluk idealist olarak niteliyorlar ve bu eleştirmenin gerisinde, daha da derin, bir entellektüel ideolojiyi yansıtmış olma suçlaması yatıyordu. Bu eleştirmenin değeri nedir, bilmiyorum; fakat, bir davranışın anlamının araştırılması önem taşımaktadır. Bazı kurgul tutumların gerisinde ne vardır ki, ilgimizi çeker durur? Tutumu sertleştirmek suretiyle, tartışmayı daha da ilginçleştireceğim belki. Doğayı tarih sınırları içine almanın ve tarihi Doğaya sokmanın sonuçları tehlikeli olmaz mı? Ekzistansialist hareketin niteliği, tarihte yaşanmış gerçek olayların kaynağına dönmek ve oradan başlıyarak da kurgul sorunları anlamaktır sanıyorum. O kanıdayım ki, Sartre'ın söylemek istediği -düşüncesini iyi yorumlamazsam, yanlışımı düzeltsin- Marx'tan bu yana, hattâ belki de Hegel'den bu yana, yeni bir hareket noktası bulmamızdır. Bu hareket noktası bilgidir, Hegel'de ise bu, insanın evrenle ve öteki insanlarla ilkel ilişkisidir. Bu ilişkiden dialektik olarak ayrılmak, dialektik bir hareketin doğal kesinliğini silip götürecek kadar ve hattâ belki, insan tarihine orijinalliğini yitirtecek kadar tehlikeli olur. Bu tarih tecrübesi içinde ancak, olumsuzluk kendini gösterir ve bir «olumsuzluk olumsuzluğu», bir tümleme tasarısı ile mümkün olur. Garaudy'nin açıklamasında kabul edemiyeceğim bir iki nokta var. İnsan tarihinin belki bir bütün teşkil

etmediğini söyledi. Tabiatiyle, eylem halinde bir tüm; fakat, insan tarihi tasarısı, insansal bir tümleme yapma tasarısıdır; Doğa içinde, insanın insanla olan ilişkisinde sürekli olarak görünen budur. İnsan, öteki insan ve Doğa, işte Sartre'ın dialektik bütünlükleri içinde düşündüğü üç terim. Bilgide de ortaya çıkan yine onlardır. Hegel vaktiyle insan ilişkilerini ve çalışmayı incelemişti. Marx, bütün bu sorunu sonradan tekrar ele aldı, tarihte ondan gelen karşıtlıkları, ortaya çıkan gerçek anlaşmazlıkları ve çözüm yollarına götüren gerginliği gösterdi. İşte, bu, dialektik görünüştür ve kendine özgü nitelikleriyle tarihsel materializmdir. Bunu böylece belirttikten sonra, bu şemanın, insan tarihinden başka alanlara da yayılmasını kabul edebilir miyiz? Şüphesiz analoji yolu ile ve bilimsel araştırmanın başarı kazandığı oranda; şurası gerçeğe uygun görünüyor ki, en alt aşamasına temas edebildiğimiz biyoloji, hayat oluşumu içinde, gereksime, canlının çevresi ile ilişkisi, hayatî gelişme, yararlı dialektik şemalar gibi şeyler gösteriyor. Fizikte analoji daha uzak kalır; fakat biz maddeyi kullanıyor ve kendisi ile olan aktif ilişkimiz için de evrenin sırlarını çözüyoruz; o halde, dialektik şemaların uygulanması gerçeğe uygun geliyor. İnsan tarihinde fiilî olarak katılmamızın verdiği kesinlikten yoksun bu uygulamanın şüpheli bir niteliği olduğunda yine de ısrar ediyorum. Diğer taraftan, Garaudy pek yerinde olarak şunu teslim etmiş bulunuyor: bütün tümleri içine alan bir tüm fikri, evrenin eylem hâlindeki sonsuz bütünlüğü (bu bütünlük olmadan,

maddenin kısmî tümleri az çok keyfî olarak bölünür) fikri, teolojik bir fikirdir. O halde, gerçek olan tümler, organizmalar, fizikte bölünmüş tümler, insan tarihinde oluşum hâlinde bir tüm üzerinde düşünmek gerekecek.

Matematik olarak ifade edilebilen dialektik bir şema ile, tarihin yaşanmış, somut dialektiği arasındaki ayrımlardan bir örnek vermek istiyorum. Oyun kuramını, modelleri, varsayımları, taktikleri, ustaları ile birlikte söylemem yeter de artar bile. Şüphesiz ki, bu oyunları gerçek tarihin yerine koymayı tercih ederiz, fakat gerçek tarih onların yerine konamaz, bu modeller pek yararlı olsalar da. Mücadele olarak tarih yalnız bir oluşum değildir. Sartre'ın şu cümlesi beni duygulandırıyor: «Yumuşak ve özgürlüğü seven ruhlar için gerçek, daima acıdır.» Çünkü bu acılığı ben de sık sık duyarım. Tarihsel dialektik -yaşanmış hayat-, bilgi içinde doğaya katılmasına rağmen, burada doğal bir gelişme veya bir şema ile kıyaslanamaz. Onun yarını -tümleme tasarısı- bugünü ne ve dününe hâkim olur. Yararlı modeller, dialektik olarak ancak analoji yolu ile anlatılırlar; önemli olan, matematik anlatım yollarıdır onların; buna karşılık, insan tarihi içinde dialektik, gerçeğin dialektiğidir; tarihsel bir çakışmada, terimler karşıtları ile bulunurlar.

Bu ayrım, **Rusya'ya yaptığım** yolculuk sırasında açıkça gözüme çarptı. Gelenekleri, ekonomik ve sosyal ilerlemeleri içinde incelenmeye değer bir ulusun zekâ derinliğine ve canlılığına hayran oldum, fa-

kat, bu denemeyi anlattığını ileri süren felsefe, beni biraz hayal kırıklığına uğrattı. Şüphesiz, bu felsefe açılma yolundadır, oranın filozofları ile değerli bağıntılarım oldu. Bununla beraber, katı dialektik bir şema ile yaşanan deneme arasındaki çelişme beni şaşırttı. Tarihle, dialektik siyasî birlik kuramı arasında, biz ekzistansialistlerin kapatmak istediğimiz bir boşluk vardı. Biz isterdik ki, düşünce, tarihin kendisine, değişikliklerine, tehlikelerine ve hattâ belirsizliklerine daha uygun olsun. Bir düşünce dialektiği değil, bir tarih dialektiğidir söz konusu olan. Belki bu ayrım, tarihsel gereksimelere, siyasî bir birlik doktrininin öngördüğü pratik ihtiyaçlara bağlıdır; fakat, bu ihtiyacın bir sınırı, bu çözüm yolunun da tehlikeleri vardır.

Bu durumu belirtmek için, bir iki fıkra anlatma ma izin veriniz. Bilimler Akademisinde ekzistansializm konusunda serbestçe konuştum. «Yansılama» ve «tasarı» üzerinde güzel bir tartışma oldu. Tartışma çok uzun, çok canlı idi; sonunda, uzun çatışmanın bezginliği ile, benim tasarı kuramım biraz yansımaya, onların yansıma kuramı da biraz tasarlanmaya bakar oldu. Bununla beraber, benden, öğrencilere, «makina» üzerinde bir konferans vermemi istediler, halbuki, ben ekzistansializm üzerinde konuşmak isterdim. Ben yine de ekzistansializmi tercih ettim ve bunu da gerçekten kolayca başardım; çünkü, oldukça sıkıcı bir konferanstan sonra, bütün sorular, Fransa'da ekzistansialist felsefe üzerinde toplandı. Gençlik, Sartre'ın varoluş felsefesi ile pek ilgili gö-

rünüyordu.

Bir başka ilginç fıkra: Moskova'da bir yemekte -bir çiftin karşısında, kadın televizyonla, adam sporla uğraşıyordu- İngilizce bir konuşmaya giriştim.. Bana ne iş yaptığımı sordular: felsefe öğretmeni; hemencecik bana çiziştiriverdiler: marksizm-leninizm-dialektik! Dialektik, Doğa veya tarih dialektiği adı altında toplanmak istenen genel bir şema var demek ki. İşte ben de, bu şemanın tehlikelerine, bizzat tarih için olan tehlikelere karşı ihtiyat gösteriyorum; tarihsel denememizin bize gösterdiği kesin bilgileri, bilimin, kendi özgül ihtiyaçlarına göre yararlanabildiği analojik kapsamalardan ayırıyorum elbette.

Garaudy'nin konuşmasında bana uygun gelmeyen bir nokta daha var. Dialektiğin üç yasası olmadığını, sayılarının daha çok olduğunu söyledi. Benim eleştirdiğim, onları sayma iddiasıdır. Dialektiği, insan denemesi içinde kavramalı, değerini ölçmelidir (yâni, olumsuzluk veya tasarı olarak tümleme değeri.) Daha sonra, denememizin bize göstereceği somut tümler üzerinde de maddesel evrendeki tüm bölümleri üzerinde de yer tayini yapılacaktır.

Kurgul bir tartışmaya arasıra fıkralar eklediğim için özür dilerim. Amacım, sâdece ortaya atılan problemin anlamını belirtmek üzere bir araştırma yolu göstermek ve tarihsel dialektiğin doğallaştırılmasından veya tasarılaştırılmasından doğacak tehlikeye dikkati çekmekti; bu tehlike aydınların idealizminde gördüğünüz tehlike kadar büyüktür.

Sartre, mâdemki bana epeyce soru yöneltti, ben de onlara cevap vermeye çalışacağım. Fakat önce, Sayın Hyppolite'in biraz önce söylediği noktadan hareketle, tartışmanın anlamı üzerindeki fikrimi belirtmek istiyorum. Bu akşam tartışmasını yaptığımız sorunun kilit noktası, marksizmin, dialektik materializm mi, yâni Sartre'ın dediği gibi, günümüzün felsefesi mi, yoksa tarihsel materializmden mi, yâni yalnız tarihin hareketini açıklayan bir doktrinden mi ibaret olduğunu anlamaktır, sanıyorum.

Sartre'ın sorularına karşılık vermek için onları felsefî bir dilde düzenledim. Bazı terimlerle pek âşinalığım olmadığından, sıralıyacağım sorular açıklamasına uygun düşmezse, kendisinden sözümü kesmesini rica ediyorum.

Sorduğu ilk soru şu zannediyorum :

«Tarihsel materializm bölümündeki bilgi ünitesinin istediği, doğal oluşumların tümlemesi şeklinde

olan bir bilgi ünitesi midir? Tarihsel varlığın hareketini meydana getiren dialektik tümleme, kendisini tekrar Doğanın dialektik ünitesi içine getirecek olan dialektik materializm olmadan kavranamaz mı?

Biz marksistlere göre, bu sorunun cevabı evettir kanısındayım. Bu demektir ki, tarihsel materializm, gerçek olarak değerini ancak Doğa dialektiğinin daha genel çerçevesi içinde kazanabilir.

Bu asla, tarihsel materializmin bir özgüllüğü ve özerkliği olduğunu düşünmediğimiz anlamına gelmez. Onlardan birinin olduğu açıktır. Bize göre, Marx'ın yaptığı çözümleme, tarihsel oluşumlara uygulanan bilimsel bir çözümlemedir. Gösterdiği örnek, zamanın hiçbir anında kapalı değildir, hattâ kendi akışı içinde bile.

Düşündüklerimi açıklıyayım bu konuda. Tarih hareketinin marksist çözümlemelerinin yapıldığı aşamada, dış Doğayı durgun sayabildiğim ve dialektik hareketi, tarihin hareketini yeniden meydana getiren özgül bir model yapabildiğim doğrudur.

Yalnız, bunun ancak kısmî bir gerçek olduğunu biliyoruz. Başta bilim olmak üzere, insan çalışmaları, modelin ön sezilerini nitelikçe köklü bir şekilde, önceden sezemiyeceği şekilde altüst eder. Marksizm, dogmatizmin tam tersi olmak durumundadır. Buradan ikinci soruya geçiyorum.

Sartre soruyor bize : «Sorun, bir tarihsel tümleme gereksimesi midir, yoksa, dialektik materializm, Doğa bilimleri seviyesinde, kendi varlığını gösterir mi? Bilginler, meselâ fiziko-şimik oluşum içinde tüm-

leme oluşumları keşfedebiliyorlar mı ve mademki, bilgi, varlığın bir ânıdır, bilginler onları anlamak ve sezmek için dialektik metoda başvurmak zorunda mıdırlar?

Tartışmanın başlangıcında, bu nokta üzerinde sorunun soruluş şekli beni ve Orcel'i biraz şaşırtmıştı. Bize göre, dialektik materializm, yalnız tarihsel tümlemenin bir gereksimesi olmayıp, aynı zamanda, bilim hareketinin bir sonucudur özellikle. Önce hatırlatalım ki, bir Doğa dialektiği fikri, insan düşüncesi tarihi içinde marksizmden önce gelir (Marksizmin ona modern bir gelişme sağlamasına rağmen). Heraclite gibi Sokrat öncesi filozoflardan başka, Rönesans'tan bu yana bilimlerin gelişmesiyle, marksizmden önce dialektik çözümlemelerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Birkaç ünlü örneği hatırlatmakla yetineceğim. Önce, marksizmin çağdaşı darvinizm; fakat o, marksizmden ayrı olarak tasarlanmıştır; Marx bile, bu sistemde, türlerin gelişimi ile ilgili dialektik çözümlemenin ilginç bir örneğini görüyordu. Elbette, Darwin'in yargıları günümüze kadar yaşamamıştır; fakat ana fikir olduğu gibi duruyor; bu fikir de şudur: Yeryüzündeki hayatm tarihi, dialektik, çelişme, tümleme ile ilgili olarak gelişir. Bu nokta üzerinde ısrar etmiyeceğim, zira, sanıyorum, hepimiz aynı kanıdayız. Biyoloji aşamasında, dialektiğin özgül olduğu bir gerçektir; çünkü, insan tarihi, örneğin, tarihsel bir güç haline gelen bilinçlenme gibi, yeni yeni elemanlar getirmiştir. Darwin'ci çözümleme, şüphesiz pek çok

yönlerden aşılmıştır, fakat, ondan bu yana öğrendiklerimizin hepsi dialektik yönde gitmektedir. Darwin'in mekanist açıklamalarının yerine, çevrenin dış etkisi ile canlı varlıklara özgü dinamiği birleştiren, daha zengin ve daha kompleks çözümlemeler konmuştur.

Biyoloji ve insansal bilimler tarihinden hareket eden gelişme fikri, yavaş yavaş bilimlerin tümünü kapsamıştır; bu fikir, astronomiden sonra günümüzde kimya ve fizikte de ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, gelişme ile ilgili, bu tarih, oluşma, çözümleme fikri, bize göre tamamen, Doğa dialektiğinin en akla yakın ve derin köküdür. Hatta; bir bakıma denebilir ki, her türlü bilimsel ilerlemenin gerçekleşmesi, statik (durgun) betimlemeleri bir yana bırakma ve çözümlenen olayların temel niteliklerini birbiriyle bağdaştıran dinamik çözümlemeleri ele almak suretiyle olur. Bize göre bilim, Cuvier'den Darwin'e, statikten dinamiğe, şekilci mantıktan dialektik mantığa doğru gelişiyor. Orcel bunun örneklerini verdi (yer küresi aşamasında kıtasal kütleler, kıtasal aşamada kara parçalarının tarihi, kristaller v.b...); ele aldığımız gelişimin içinde geçtiği doğal çevrenin de etkisini belirtti.

Bundan başka, bilimsel anlayış, bu çözümlemenin, bize çözümlenen sistemlerin çelişmeli iç niteliklerini kavrama imkânını verdiği ölçüde gelişir. Bir aşamada durgun sayılan maddesel elemanlar —örneğin, klâsik fiziğin açıkladığı makroskopik (gözle görülebilen) cisimler— bilimin ilerleme kaydetmesiyle, çözümlemeler sırasında son derece kompleks ve hareketli yapılar göstermektedirler. Bizim ölçümüzle, şu

masa bana hareketsiz görünebilir; fakat, onun, son derece kompleks ve hızlı hareket eden moleküllerden yapıldığı biliniyor. Çözümlemeyi daha da ileri götürürsem, bu moleküller de aralarında hararetli atomlara bölünürler.

Nihayet, atomlar da, aynı şekilde hareketli ve kompleks iç yapılar gösteren daha küçük parçalara ayrılırlar. Güçlü cihazlarla yapılan deneyler bize öğretiyor ki, mikroskopik evren, hareketsiz ve sâbit elemanlardan meydana gelmiş olmak şöyle dursun, şaşırtıcı komplekslikte bir yapıya sahiptir. Proton ve nötronların çevresinde, büyük bir hızla ortaya çıkan ve yok olan elektron bulutları vardır. Belki de çekirdekleri bile kompleks yapıdadır. Yakın bir süre önce keşfedilen, kozmik ışınlardaki durgun atom elemanları da, değişik yapıda elemanlar topluluğu sayılabilir.

Bilim, dialektiğin kökünde bulunan, Heraclite'in derin anlamlı cümlesini gün geçtikçe daha çok doğruluyor: «Herşey hareket eder, herşey değişir, herşey hızlı bir hareket halindedir.» Gerçekte, fiziko-şimik olayların çözümlenmesi üzerine bildiklerimiz bize gösteriyor ki, bunlar pek karmaşık, pek hareketlidir ve tarihleri doğru olarak çözümlenebilir. Onların bize anlaşılmaz görünmeleri sadece, onlarla olan temasımızın, pek doğrudan doğruya olmayışından ileri geliyor; oysa, tarihle ilişkimiz daha doğrudandır; Doğaya göre bulunduğumuz durumun ve kullanmamız gereken deney araçlarının gereğidir bu. Hepimiz, burada, dış evrenin hiçbir gözlemciye bağlı olmaksızın varolduğunu söylemekte birleştiğimize, bu evrenin hareketinin

bize bağlı olmaksızın varolduğunu düşündüğümüze göre, bana öyle geliyor ki, hareketin de, ancak dialektik çözümleme ile kavranabileceğini kabul etmemiz gerekiyor.

Başka örnekler de hatırlatmak istiyorum burada yine: Morgan'ın, ilkel toplumların tarihi üzerindeki ünlü çalışmaları —Engels onlardan yararlanmıştır—. 18. yüzyıl, organik ve inorganik maddenin çözümlemesi üzerine yapılan pek çok sayıda kısmî dialektik örnekleri vermektedir. Diderot'nun tanınmış bir makalesi vardır, «d'Alembert'in rüyası»; bana göre, bu yazı canlı varlıkların ve düşüncenin yapısı üzerinde dialektik çözümleme örneğidir (çağının kısıtlanmalarına rağmen). Newton'un da klâsik bir makalesi vardır; burada, onun ayrıntılarına inmiyeceğim; onda bilgin, ışıklı cisimlerin özelliklerini, çağı için hayli ileri bir şekilde (Marx'ın dialektik üzerinde söylediği cümlelerin hemen hemen benzerleri orada bulunuyor) ışığın özelliklerini, polarmayı v.b., ışık kaynağının özellikleriyle birleştirmek suretiyle açıklıyor.

Şimdi, Doğa dialektiği üzerinde marksist anlayışların geliştiği ve gelişmekte olduğu fikrini genişletmek istiyorum. Engels zamanında, türlerin gelişimi seviyesinde olan biyoloji alanının dışında, dialektik olarak çözümlenmeye değer tümler bilinmiyordu öteki alanlarda. Engels, bu türlü örnekleri bütün alanlarda araştırmış olması ve bu araştırmaya önayak olması bakımından tarihsel bir değer taşımaktadır. Klâsik kalacak örnekler de vermiştir; örneğin: Su-

yun buhar haline geçmekle uğradığı nitel değişim, nicelikten niteliğe geçişin gösterilmesi gibi.

Günümüzde daha da ileri gidebiliriz; mademki Sartre, ondan söz etti, ben de Profesör de Broglie ve Yukawa gibi, marksist ve marksist olmayan pek çok kişinin benimsediği bir kuramı genişletmek istiyorum: Seviyeler kuramı. Tabiatiyle, bunun varlığını bir Doğa dialektiğine bağlıyamam, çünkü, henüz tasarlanma yolunda olan bir araştırmadır karşımızdaki.

Hareket noktası, Doğa yasalarının eksiksiz bir niteliği olduğu fikrinden ayrılıp, gerçek varlığın, sonsuz sayıda seviyelere ve tümlere (bunların da kendilerine özgü yasaları vardır) bölünebildiğini kabul etmekten ibarettir. Fiziksel gerçeği adamakıllı inceliyebilecek tam bir kuram yok o halde.

Bu seviyeler kuramını şöyle açıklıyalım: Santimetre veya milimetre ile ölçülen boyutlardaki cisimler çözümlendiği zaman, onların klâsik mekanik kurallarına uyduğu söylenecektir: Bu mekanik, boyutların bu seviyesinde, ancak cisimlerin sınırlı görünüşlerini anlatır. Daha küçük boyutlu, 10^{-8} gibi alanlara ve bunlara uyan zaman aralıklarına girdiğimizde, «kuanta kuramı» (* 1900 yılında Planck tarafından bulunmuştur; ışık enerjisinin madde gibi «kesikli» bir yapısı olduğunu ve ancak zerrecikler halinde varolabileceğini kabul eder) alanına girmiş oluruz; daha ince ve daha karmaşık nitelikleri hesaba katan yeni bir mekanik belirtir bu alanı. Yine kabul edeceğiz ki, 10^{-13} boyutunda bir alana girdiğimizde, yeni me-

kanikler yaratmamız gerekecek; örnekleri böylece ileriye götürebiliriz.

Bu seviye kavramı, jeoloji veya biyolojiye doğrudan doğruya uygulanıyor. Organik maddenin dev moleküllerinde, hayat kimyasının özelliklerini belirten yeni nitel özellikler (dizi ve yapıca) vardır.

Bu seviyeler kuramına bakarak, denilebilir ki, maddenin —sözcüğün doğru ve dialektik anlamı ile— bir tarihi vardır; çünkü, karşımızda bulunan maddesel yapılar, zamanla en alt seviyeden başlamak üzere «nitel sıçramalarla» meydana gelmişlerdir. Doğa içinde dialektik olmadığı fikri, bence, bilimsel bakımdan hatâlı şu fikirden ileri geliyor: Elemanlardan başlıyarak önce moleküller, sonra atomlar ve şimdi de elektronlar keşfedilebiliyor; onların yardımı ile de gerçek varlık tekrar meydana getirilebilir bu fikre göre. Fakat, bilimin gelişmesi ters yönde oluyor: Her olayın içinde, günümüzde bulunan elektron, proton ve nötronlar bile olsa, daima hareket ve zıtlıklar görünür. Bir aşamada bize hareketsiz görünen şey, gerçekte Heraclite'nin bu sözcüğe verdiği anlama doğru kayıyor.

Böyle bir anlayış, hareketin dialektik açıklamasının ana hatlarını hemen bulmamızı sağlar. İç çelişmeler (yâni, zorunlu olarak ters yönde gelişen güç birliği) zıtlık kavramını pek güzel gösteriyor. Zıtların tümü, bir üst seviye olayını meydana getiren seviyedeki elemanların tümü olarak kavranır. Niceliğin nitelik haline gelişi, bir sistemin içinde âni denge bozukluğu olarak yorumlanıyor (örneğin: Zıt güçlerden bi-

rinin yok olması); bu bozulma, dengeyi değiştiriyor ve nitel bakımdan yeni bir olay ortaya çıkarıyor; onun da içinde yeni yeni zıtlıklar meydana geliyor. Bir yüzyıldan bu yana, bilim tarihi, olayların çözümlenmesinde zaman kavramının ortaya çıktığını gösteriyor; zira, gelişme, günden güne daha geniş şekilde dialektik çözümleme ile ilgili görünüyor.

Sartre'ın üçüncü sorusu, bence, Doğa dialektiğinin yeni anlayışları bakımından önemlice bir sorudur. Soru şöyle:

«Doğa içinde, tarihsel tümleme anlamında tümler (veya tümlemeler) görüyor muyuz? Fiziko-kimyasal bütünlerin kısımları, tüme uyarlar mı? Örneğin, kuantik ve sübkuantik fiziğin gelişimindeki özellik, sadece klâsik mekanizmi ve postülâlarını ortadan kaldırması mıdır, yoksa aynı zamanda, gerçekten dialektik bir varlık ve bilgi bölümünü ortaya çıkarması mıdır? Bu ileri sürülürse, analoji yoluna girilmiş olmuyor mu? Örneğin, bir fizikoşimik sistemin içindeki kuvvet çatışmaları, gerçek çelişmeler midir? Tarihsel güçler zıtlığının, fiziko-şimik güçler zıtlığından ayrı bir yapıda olduğu gün gibi belli değil mi?»

İzin verirseniz, bu soruyu aşağıdaki şekilde genelleştireceğim, düşüncenizi değiştirmez, sanıyorum:

«İnsan tarihi dışında, organik ve inorganik Doğada, bu Doğanın hareket ve tarih kaynağında, tarihsel materializmi açıklayan elemanlar bulunur mu? Bunlara, dialektik düşünce kategorileri, nicelikten niteliğe geçiş, karşıtların biribirine geçişi, olumsuzluk olumsuzluğu, tüm kategorisi v.b. adları verebiliriz.»

Bana göre, karşılık, elbette evet olacaktır; dialektik kategorilerin insan tarihi içinde özgül ve özel bir anlam taşıması da, onların Doğaya uygulanabilme niteliklerini hiçbir surette azaltmaz. Daha da ileri gideceğim: Fikrimce, bu kategoriler bütün değerlerini ve anlamlarını ancak, Doğa dialektiği çerçevesi içinde kazanırlar.

Örnekler yığın yığın; birkaç tane alacağım yalnız içlerinden; en modern bilimden alınmış olanlarını. Önce, tüm kategorisi. Bilimler tarihi gösteriyor ki, terimin dialektik anlamı ile tümleme durumu gösteren alanları (biraz aşağıda bunlara seviye adı vereceğim) ayrı olarak düşünebilirim.

İnsan tarihi bir tümse, psikolojik bir bütün sayılan insan da, kendi çelişmeleri ile dış evrenle ilişkileriyle bir başka bütündür. Organik varlıklar da, dev moleküller gibi daha küçük tümlere bölünebilen tümler davranışına sahiptir. Bir başka alanda, artan büyüklük sırasına göre şu seviyeler görünür: Büyük jeolojik kütleler, bir bütün sayılan yer yuvarlağı, bir yıldız kümesinin en küçük elemanı olan güneş sistemi ve nihayet, fiziko-şimik bütünler sayılan ve küçük hareketleri bir kenara bırakılarak çözümlenen yıldız kümeleri (galaxie). Böylece ortaya çıkan seviyelerin herbirine uyan özel bir dialektik vardır; daha aşağılarda bu noktaya tekrar döneceğim. Kendisini meydana getiren elemanlara indirgenemeyen tüm kategorisi, Doğa içinde her yerde hazır bulunur. Örnek olarak, Szent-Györgyi'nin, Garaudy tarafından tekrarlanan sözünü hatırlatacağım.

Dialektiğin nitel sıçramaları, sınır alanlarda bulunur; orada, maddenin bir durumdan başka bir duruma, örneğin inorganikten organiğe geçişi vardır. Hayatın kaynağı ile ilgili ünlü problem bu şekilde çözümlenir doğru olarak. Hayatın Kaynakları üzerine Moskova'da yapılan Uluslararası Kongre sonuçlarını özetleyen Bernal'in sözlerini nakledeceğim:

«Rusların ve Amerikalıların çalışmalarından şu sonuç çıkıyor ki, hayat, zaman içinde biribirinin içinden çıkan ve herbiri, kendinden önceki durumun yapı ve dinamik belirtilerini ihtiva eden, gitgide karmaşık hale gelen durumların arka arkaya dizilişinden meydana geliyor. Bana kalırsa, bu aşamalara bölünüş keyfî değildir; hayatın gelişimi sürekli olduğundan, hiçbir aşama statik olamamıştır; fakat, yeknesak da olmamıştır. Hayat gelişiminin son safhalarında, yeni canlı türlerin doğuşundan ileri gelen bölüntülere, aslında bioşimik olan ilkel safhalarda, şekerlerin, nükleik asitlerin veya yağların doğuşu gibi sıçramaların tekabül etmesi gerekirdi.

Başlıca problemlerden biri, bugünkü metabolizma üzerine doğru dürüst bir oluşum sırası kurmak ve daha etkin bioşimik bir mekanizmanın elde edilmesiyle ortadan silinecek olan öteki aşamaların arkasına düşmektir.

«Oluşumların ve organik evren elemanlarının kaynağının, madensel evrende araştırılması gerekti-

teşkil ettiği gün gibi açıktır: Sürekli kimyasal oluşumği, fakat, hayatın, madde tarihinde büyük bir aşama

larla sınırlanmış bir oylum içine kapatılma denir buna.»

Varlığın çevre ile olan ilişkileri, Jacques Monod'nun çalışmaları ile ilginç bir şekilde belirtilmiştir; bilgin, mikroskoplarda (koli-basillerde) betagalaktosidaz gibi, kendisine verilen şekere göre değişik anzimlerin ortaya çıktığını göstermiştir; çünkü, bütün bu diastazlar, çevrenin sağladığı özgül indükleçlere ihtiyaç gösterir.

Bize göre, fiziko-şimik sistemlerin içindeki kuvvet zıtlıklarının, gerçek çelişmeler meydana getirdiği doğrudur, çünkü, onların elemanları, zıt yönde gelişen ve karşılıklı olarak biribirlerini koşullayan elemanlardır. Modern mikro-fiziğin anladığı anlamda hareket, hiçbir surette, cansız bir varlığın bir noktadan diğer bir noktaya basbayağı bir nakline değil, daha çokluk, hemen bir önceki durumda sıfıra indikçe bulunduğu noktada yayılan şiddetli bir salınım hareketine benzetilir. Bu sıfıra inme ve tekrar yaratılma hareketleri karşılıklı olarak birbirlerini koşullarlar.

Sartre'ın dediği gibi, tarihsel güçlerin karşıtlığı, organik veya fiziko-şimik olayların karşıtlığından ayrımlı elemanlardan yapılmıştır, doğrudur burası; fakat, bu bizi hiç de rahatsız etmiyor; çünkü, biliyoruz ki, her alan veya seviyede, hareketi doğuran çelişme elemanlarının özgül nitelikleri vardır.

Bir kez daha belirtelim, tarih, ana bilim değildir: insan bilgisini meydana getiren bilimler tümünün elemanlarından biridir. Bir alandan diğerine aktarma

yapmak, marksizme aykırı düşer. Sartre'ın eleştirmesi, Engels'in ve Lenin'in anlayışını amaç tutmuyor. Örneğin, Staline'in, «Rusya'da Bolşevik Partisi Tarihi» kitabında gösterdiği kurallar gibi, marksizmin doğmatik ve mekanist kurallarına karşıdır Sarte'ın eleştirisi. Bunu en başta Sovyet filozofları kabul ediyorlar.

Sartre'ın dördüncü sorusuna geliyorum.

Kısmî tüm fikri kabul ediliyorsa, fiziko-şimik aşamada, bir dialektik anlama eyleminden söz edebilir miyiz? Daha genel olarak, Doğayı sonsuz bir tüm gibi ele alırsak, (Cantor'un sonsuz ötesi sayıları anlamında) çeşitli alanlardaki hareketlerin anlaşılması için gerekli bir kavram mı yaratmak olacaktır bu?

Fikrimizce, cevap evettir. Bilimin çözdüğü problem, tamamen eşyaların hareketi problemidir. Fiziko-şimik alanda, bu sorun, ifadesini, kullanılan matematik aracın kendi yapısında bulur: Verilen ilk koşullardan başlamak üzere, bir sistemin gelişimini sonuca bağlamamızı sağlıyacak diferansiel (ayrımsal) denklemler: Bu ilk koşullar ele alınan tümün özelliklerini belirtir. Örneğin: Dalga mekaniği yardımı ise, bir atomu incelediğimde, onu bir bütün sayarım ve hesaplarıma bu aşamadaki dış evreni de katarım.

Sorunun ikinci kısmına gelince, cevap yeni evettir, hiç olmazsa bana göre. İlk olarak Lenin'in belirttiği gibi, sonsuz kavramı, evrenin dialektik açıklaması için gerçekten zorunludur. Doğanın bir sonu olsaydı, bir model, bir makine haline inerdi ve gelişimini

önceden sezebilirdik. Doğa artık yeni bir şey yaratamaz olurdu.

Buna karşılık, Doğanın, seviyeler kuramında olduğu gibi, sonsuz ve tükenmez olduğu kabul edilirse, yeni şeyin ortaya çıkışı, yâni yeni dialektik alanların ortaya çıkışı, bu sonsuz ve tükenmez niteliği değiştirmez; bu da seviyelerin sıralanışı bakımından, Sarte'ın hatırlattığı sonsuz sayının matematik tanımalması oluyor.

Sartre'ın beşinci sorusunu biraz değişik şekle sokacağım. Şöyle:

«Bir seviyeler kuramı kabul edilirse, dialektik seviyelerin de kabulü gerekmez mi, veya şöyle de diyebiliriz, dialektiğin basitten karmaşığa geçtiğini kabul etmek gerekmez mi?»

Bunu kabul edersek, bir seviyeden diğerine ve organik durumdan bilinçli duruma geçişi nasıl açıklarız? Bilim belki bize bunu yakında açıklıyacaktır; şimdilik, bu geçişin dialektik olarak varolduğunu varsayıyoruz. Seviyeler kuramının durumda değiştirdiği birşey var mı? Doğa dialektiği, bu seviyelerin anlaşılması için geçişler kabul etmiyor mu? Bu durumda, gerçek bir dialektik örneğine uygun ve çalışma varsayımı niteliğinde bir dış çevre dialektiği meydana getirdiğimizi kabul etmek gerekmiyor mu?

Burada da cevap yine evettir. Dialektik açıklama bir alandan diğerine değişiklik gösterir. Doğa bilimi, açıklamasına temel teşkil eden kavramları, incelenen sistemin yapısına uyarlı duruma getirir. Birey psikolojisi, açıklamasını, özgül yapıda çelişmeli var-

lıklar üzerine oturtur. Jeoloji de öyle, her bilim de öyle. Dialektiğin yalnız özellikle basit bazı şekilleri matematik olarak ifade edilebilir. O halde, alanlara göre dialektiğin basitten karmaşığa geçtiği doğrudur. Zaten, bu yasaları sınırlamaya veya dondurmaya çalışmak, marksizmin ruhuna, bilimsel ruha aykırı düşer.

Buradan da, bir geçiş kuramı ortaya çıkıyor. Sartre'dan işte bu problem üzerinde ayrılıyoruz. Daha doğrusu, bir alandan diğerine geçiş problemine değişik açılardan bakıyoruz. Bu konuda üç noktaya işaret etmek istiyorum:

1 — Bir seviyeden diğerine, organik durumdan bilinçli duruma veya inorganik durumdan canlı maddeye geçiş, bilginlerin hepsinin ilgilendiği konudur. Son yılların bilimler tarihi, bu sınır alanlarda ilerlemeler kaydetmekten geri durmamıştır.

2 — Bu ilerlemelerin hepsi, de, dialektik analiz çerçevesi içinde, yâni, gittikçe karmaşıklaşan, ele alınan üst seviyenin tarih öncesi çağı süresince biribirini izleyen aşamaların belirtilmesiyle elde edilmişlerdir. Hayatın kaynağı üzerine verdiğim örneğe bakınız.

3 — Keyfî bir postülâ meydana getirmek şöyle dursun, bu geçişlerin varlığı, önemli bilimsel gelişmelere yol açmıştır; örneğin, organik maddeyi teşkil eden dev moleküllerin biribirlerine olan etkilerinin yapı ve mekanizmaları üzerindeki bilgimizde olduğu gibi. Tabiatiyle, bu açıklamalar, Sartre'ın dediği gibi, dışarıdan dogmatik olarak empoze edilemezler, tersi-

ne tamamen antidogmatik şekilde bilimsel araştırmadan doğarlar.

Şimdi de altıncı soruya değiniyorum :

«Dialektisyenler içinde, klâsik görüşü (Engels'in) muhafaza edenler ve bu görüşün, yeni elde edilen bilgilere göre yenilenmesini isteyenler (Vigier gibi) diye iki ekolün bulunduğu doğru mudur? Onlar yalnız, varlığın monizmi (birliği) ve bilginin tümlüğü üzerinde uyuşabiliyorlar, fakat ikisini de kesin postülâlar olarak ortaya atıyorlar.»

Cevabım kısa olacak bu soruya: İki ekol yoktur. Sanmıyorum ki, Doğa dialektiğini, bilimsel ilerleme hareketinden ayırmayı ileri sürmek, bilimsel anlayışa uygun düşsün: Bir marksist için, Engels'in çözümlemelerine (bunları kendisi de geçici sayardı) sarılmak imkânsızdır; aksi halde doktrinin ruhunu inkâr etmiş olur. Bu hareketi durdurmak, sınırlandırmak, dondurmak veya onu, tarihin gidişi ve en ileri bilimin buluşlariyle ortaya çıkan yeni olguların dialektik ve materialist çözümlenmesinden saptırmak istemek, marksizmin ruhuna aykırıdır. Tanımlamasına bakacak olursak, marksizmin durmadan gelişmesi gerekmektedir: Kapalı bir felsefe olmayıp, açık, geleceğe ve yeni buluşlara doğru yönelmiş bir felsefedir. Marx ve Lenin'in teşebbüsünün ruhunda sürekli olarak bilimsel harekete dayanmadan, bir doğa dialektiği tasarlama düşüncesi yoktur.

Daha kesin söyliyeyim: Marksizm, bilgi ve felsefe tarihinde bir kopukluk göstermektedir. Ondan önce, evreni, zorunlu olarak tamamlanmış ve sınırlanmış

sistemlerin apriori görüş çerçevesi içine sokmaya çalışıyorlardı. Marx'ın tutumu bunun tamamen tersidir: Evren görüşü bilimden çıkmalı, onunla birlikte şekil değiştirmelidir. Bilgi uygulaması, yâni bilim, felsefî kuramla birleşiyor. Marx'la birlikte, bilim, felsefenin içinde kendini gösteriyor ve ikisini çatışır duruma getiren engel kesin olarak yıkılıp gidiyor.

Buradan son soruya geçiyorum:

«Doğa dialektiği içinde, tarihsel dialektiğin kesin ve somut prensiplerinden türemiş bir postülalar gurubu görmek gerekmiyor mu? Bu postülalar, tarihsel materializm tümlemesi sonuçlarına oranla, daha az verimli, daha az anlaşılır, daha ampirik kalacaklardır. İnsan tarihinin kolay anlaşılır olması göstermiyor mu ki, bilginin bir bütün oluşu, «bölümlerin» indirgenmezliğini hiçbir surette ortadan kaldırmaz ve (Doğa bilimlerinin ilerlemesi ne olursa olsun) tarihsel materializmin ilerlemesi, hepsine yeter?

Bu soruyu sona sakladım; çünkü bundan önceki sorular onu aydınlatmışlardır sanıyorum. Fikrimce, cevap «hayır» olacaktır. Ele alınan alan ne olursa olsun, bilgiye yöneltilen problem hep aynı problemdir: Eşya hareketinin zor anlaşılır yapısını, dış çevre kanunlarına uymuş durgun maddeye bakarak değil de, daha derin olan iç zorunluklara (çünkü, yasalar, eşyaların dinamik hareketlerindeki özelliklerden ibaret kalırlar) bakarak kavrama problemi. Bu anlamda olmak üzere, tarihsel materializm, özgül bir probleme uygulanmış dialektik açıklamaya ilişkin somut ve ilginç bir örnek veriyor: İnsan toplumu. Marx, birey-

sel alçalış ve yükselişleri bir yana bırakarak, karınca veya arı toplumlarını inceleyen antomolojistin (böcekleri inceleyen bilgin) yaptığını insan tarihi için yapıyor. Fakat, bu örneğin, özel bir ilginçlik gösterdiği ve bizim için kıyaslanmaz özgül nitelikler taşıdığı doğru ise —insan tarihi değiştirebiliyor— dialektik açıklama için başka örnekler de bulunabilir demektir. Dialektik postülaların, tarih hareketinin çözümlemesi dışında bırakılmış olduğu da doğru değildir. İtiraf edeyim ki, niceliklerin nitelik durumuna geçişi başka yerlere oranla neden tarihte daha kolay anlaşılır, buna aklım ermiyor. Bu şekil değiştirme, fiziko-şimide pek açık görünüyor bana.

Kendi hesabıma, tarihsel materializmin, indirgenmez, kapalı, doğal bilimlerin ilerlemesine bağlı olmayan bir sistem meydana getirdiği fikrini de kabul etmiyorum. Şurası bir gerçektir ki, dış faktörler kökünden değişmedikçe, gösterilen açıklama şekli değerini kaybetmez. Bu açıklamada öngörülmemiş yeni olaylar ortaya çıkarsa, o zaman değişmesi gerekir: Örneğin, hidrojen bombası.

Marksizmin, dialektik materializmi, daha genel bir dialektik dogmatizmin kısmî uygulaması olarak telâkki etmeyi yasakladığı (burada Sartre ile birleşiyoruz) doğrudur. Bir kez daha belirtelim, dialektik açıklamayı bilimlere empoze eden biz değiliz; ele alınan özgül alanlara uygulanabilecek özgül dialektikleri tâyin eden bilimlerdir: Tarihsel materializm, tarihin bilimsel açıklamasının ta kendisidir.

Sözü bağlarken, Sartre'a iki sorum olacak:

Birinci soru: Dialektik açıklamanın yapısını (yâni, bir tüm hareketinin, iç çelişmelerine ve dış evrenle ilişkilerine dayanılarak açıklanması) gözönüne alınca, eşya hareketinin gerçek ve objektif yapısı ile dialektik örneklerden yararlanarak bu hareket üzerine yaptığımız açıklama arasında bir uygunluk, bir benzerlik olduğuna inanmıyor mu?

İsterseniz, soruyu daha felsefî dilde sorabilirim: Gerçek dialektik hareketle, bizim yaptığımız dialektik açıklama (bilincimizdeki yansıma) arasında bir uygunluk var mıdır? Tabiatiyle, yansıma sözcüğü, pasif anlamda yorumlanmamalı, canlı ve dialektik bir uygunluğu ifade ettiği düşünülmelidir. Zaten, hepimiz bu anlam üzerinde aynı kanıdayız; ayna içindeki yansıma ile yapılan her türlü mekanik benzetiş bir kenara bırakılmalıdır.

İkinci soru: Gelişimi, (seviyeler kuramında belirtmeye çalıştığımız anlamda) özgül dialektiklere uyan Doğa içinde, kısmî tüm, kısmî alan fikrini kabul ediyor mu acaba Sartre? (Çünkü, çeşitli alanlar, aralarında birbirlerini etkiliyorlar, ele alınan alana göre). Eğer öyleyse, bu alanların ve etkileşmelerin meydana getirdiği sınırsız tümün, gerçek ve canlı Doğa dialektiğini teşkil ettiği düşünülemez mi? Çünkü, bizim zorunlu olarak kısmî kalan açıklamalarımız bu gerçek dialektiğin ancak sınırlanmış yönlerini ortaya çıkarabiliyor.

Bize mükemmel bir fizikçinin görüşünü getiren konuşmasından dolayı, Vigier'ye teşekkür ederim. Şimdi, pek kısa bir özetlemede bulunacağız. Sözü önce Garaudy'ye veriyorum.

Sayın Hyppolite'in sorduğu iki soruya dönmek istiyorum. Bize şöyle diyor önce: Dialektiğin üç yasası olmadığını, sayılamıyacak kadar çok olduğunu belirtmek pek uygun. Burada bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak gerektiği kanısındayım: Söylenmek istenen onların toplanması değildir; benim buraya bir yenilik getirdiğim yok; Engels'in, «Doğa dialektiği» adlı kitabında söylediklerinin aynıdır bunlar: «Dialektik mantık, düşünce hareketi şekillerini sıralamakla ve onları bağsız olarak biribirlerine iliştirmekle yetinmez, tersine biribirlerine tamamen bağlı olduklarını (daha doğrusu içten bağlı olduklarını) belirtir. «Demek ki, mesele, onları saymak değil, canlı ve daima gelişme halinde olan tümden yeni durumlar ortaya çıkarmaktır (bu da dialektiğin tümlemesidir). İkinci sorun: Tarihin bir tüm teşkil etmediği fikrine dönmek istiyorum. Sayın Hyppolite, bana şöyle diyor: Evet, fakat, tasarı halinde bir bütün teşkil ediyor. Ka-

bul ediyorum, amma onun anlaşılabilmesi buna bağlı değildir; yoksa tarihin büyük bir kısmı bizim için anlaşılmaz olurdu: Bir tarih varolduğundan bu yana, tarihsel bir tümün (hattâ tasarı halinde bile) bulunduğunu söylemek imkânsızdır bizim için. Yalnız bir tek örnek verelim: Güney Amerika'nın ilk Kolombiya toplumları, 16. yüzyıla kadar, eski dünya toplumları ile hiçbir ilişkide bulunmadan gelişmişlerdir; o toplumların kendilerince tümlükleri vardı, diğer toplumlar da tümler teşkil ediyorlardı; tümlerin de tümünün aranması gereği ancak insan tarihinin belli bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Bunun için, bazı teknik koşulların gerçekleşmesi gerekiyordu, bu da yalnız 16. yüzyılda oldu. Biz bu çağda yaşıyoruz ve sanıyorum ki, yeni bir aşamada yaşıyoruz; bu aşamada, bu tüm tasarısı, barış içinde birarada yaşama düzeninde bir zorunluk olmuştur; şimdi umudumuz gerçek bir birliktir; mâdem ki, insanlık görevimizin temelini teşkil ediyor, öyleyse bu tasarının imtiyazlı bir özelliği vardır.

Yalnız bir iki kelime ile Vigier'ye cevap vermek ve kendisinden çok Garaudy'ye yakınlık duyduğumu söylemek istiyorum. Bu, belki de onun filozof oluşundan ileri geliyor; çünkü bir filozofun bir filozofla anlaşması, bir filozofun bir bilginle anlaşmasından kolaydır. Zaten, bizi yemek istediğinizi söylemediniz mi?... Önce bana yönelttiğiniz iki soruya karşılık vermek istiyorum: Hareketle (veya Doğanın gerçek yapıları ile) ortaya koyduğumuz modeli arasında uygunluk var mıdır? Bilimin sürekli bir şekilde oluştuğu ve yapıtlarının hep geçici olduğu fikrine tamamen katılıyorum.

İkincisi şu: Kısmî dialektikler var mıdır? Dialektiği, benim size söylediğim anlamda (yâni, kısmî yapılar, dışta kalan tümler) alıyorsak, kabul ediyorum; fakat, Doğadan bir tüm olarak söz ettiğiniz andan bu yana, görüyorum ki, dolaylı olarak istemediğiniz bu teolojik dogmatizmi konuya tekrar sokuyorsunuz.

Hyppolite, çok doğru bir şey söyledi bence: «İnsan tarihini doğallaştırmak için, Doğanın tarihleştirilmesinden yararlanmıyorsunuz». Bütün konuşmanız boyunca yaptığınız şey budur. Sanıyorum, biraz sinirli idiniz; fakat, bir ara, kendimizi gerçekten karınca ve hatta sayı dizisi sandık; çeşitli seviyelerin bu özgüllüğünün bulunmadığı izlenimi uyandı bizde; tamamen ortadan silindi bu özgüllük. Yine de, sorunun siz neresindesiniz, biz neresindeyiz, bunu hatırlamamız gerekiyor. Siz, bunalım ortasında olan bir fiziğin içindesiniz; bize, tam bilimsel ve kusursuz bir kuram gösteremiyorsunuz; elinizden geldiği kadar birşeyler yapmaya çalışıyorsunuz o kadar; atom elemanlarını incelemek için elinizde bir tek matematiğin bulunduğunu kendiniz itiraf ediyorsunuz.

Seviyeler kuramınızın, onu hiç de dialektik saymayan kişilerce paylaşıldığını da itiraf ediyorsunuz. Başkaları, bu kuramın hiçbir değeri olmadığı kanısındadır. Bir başka deyişle, biz henüz bilimsel bir kaos ve araştırma ortasındayız; sanıyorum, bilim, günümüzdeki kadar ağır bir bunalım geçirmemiştir. Sizin, olgunlaşmış ve sağlam biliminizden söz etmeniz karşısında, sakıntılarımızın nereden geldiğini anlıyorsunuz herhalde! Şöyle söylüyorsunuz: Tarih, ana - bilim değildir. Kabul ediyorum; fakat, ne de olsa, elinde bir iki cılız gerçek var, onları almamalı elinden. Bundan başka, tarih bu gerçekleri iyi biliyor, çünkü, Garaudy'nin dediği gibi, tarihi yapanlar bizleriz. Hyppolite pek yerinde belirtti, bizi dialektikleştiren budur. Öteki alanlara da uygulamak istiyormuşsunuz, bunu;

pek güzel, deneyin. Fakat unutmayınız ki, bu alanlarda eşya, dış çevre yasasına uyar; içinde işleyen bir saat olsun veya olmasın, onu okuyan kendisi değildir; elimizde ancak varsayımlar olan bu alandan bize doğru döner ve bu aynı dialektiktir derseniz, Marx'ın ortaya çıkardığı şu ana olguyu ortadan kaldırmış olursunuz: İnsanlar kendi tarihlerini, önceki durum ve koşulları temeli üzerine kurarlar. Söylemek istediğim sadece bu idi.

Biraz önce, Sartre, Vigier'ye oranla Garaudy ile daha iyi anlaştığını söyledi; çünkü, Garaudy filozof, Vigier bilgindir, dedi. Fakat, Vigier'nin biraz önce büyük bir güvenle konuştuğunu duyunca, bende, Hegel'i okuyorum izlenimi uyandı ve sanki marksist ihtilâl hiç olmamış gibi geldi. Tek başına ilerleyen, kendi ritmini izleyen, eşyaya katılan ve eşya arasından düşüncemize yansıyan bu dialektiği dinler gibi oldum. Marx'ın (biraz da Hegel'in; çünkü, Phénoménologie adlı kitapta o vardır) bütün inceliği ile ortaya çıkardığı, bilgi, bilginin ve bu bilginin hareket noktası kavramı unutuldu gibi geldi bana: İlk nokta bu.

Fakat bir ikincisi de var: Tüm fikri. Bizi şu ikilem içine kapamak istediniz: Tümün bir sonu var mıdır, yok mudur? Reddi gereken ikilemdir. Dediniz ki, sonsuzu ilk bulan dialektiktir. Hiç de değil, bu fikir bildiğiniz gibi Heraclite'te vardır; Spinoza'da vardır, bütün tanrıbilimcilerde vardır.

Tek mesele şunu anlamaktır: Eylem hâlinde bir sonsuz (yâni bir tüm teşkil eden bir sonsuz; bu tümden başlıyarak da kısmî tümler teşekkül edecektir) fikrini ortaya atmaya hakkımız var mı? Ben buna, teolojik veya dogmatik bir düşünce derim. Kant'ın prensip çelişmeleri burada pekâlâ geçer sayılabilir. Dogmatik ve teolojik bir düşüncenin özelliği, eylem halinde sonsuz bir tüm görüşünden yana oluşudur. Bunun için, eşyaların bitimli olduğunu söylemiyeceğim, diyordunuz yanımda; demek istiyorum ki, prensip çelişmeleri olmadan, bu «Bütün» düşüncesine kadar yükselemeyiz bile. Tarihe gelince, burada Garaudy'ye cevap veriyorum; elbette, kısmî tarihler olmuştur, fakat, Doğa içinde insanın insanla olan ilişkisi, insan tarihine doğru uzanan bir tümleme tasarısı içerir zannediyorum.

İşte, üzerine tekrar dönmeyi yararlı gördüğüm noktalar. Doğa dialektiğini ileri sürerek, bazı bakımlardan, kurgul bir düşünce, teolojik bir düşünce —bundan sakınmanıza rağmen— olabilecek bir dialektik şekli getirmekle tehlikeli birşey yapmış oluyorsunuz.

Önce şunu söylemek isterim ki, bilimsel bilgi hiçbir surette bir dogmatizm olamaz. Sartre'ın, konferansın sonunda, birdenbire, bilginlere hiç güveni kalmadığını görünce biraz şaşırdım zaten. Gerçekten, bilimin geçirdiği bunalımlardan hiç endişeye düştüğüm yok. Bilim, tarih gibi, bunalımlar ortamında gelişir; ilerleme dedikleri budur. Bunalımlar, ilerlemenin temelidir.

Gösterdiğim deliller, şu veya bu özgül kurama dayanmıyor; daha çokluk, bilimsel gelişmeye dayanıyor. Fikrimce, Sartre'ın ve Hyppolite'in konuşmalarında göze görünmeyen hâkim bir unsurdur bu bilimsel ilerleme. Günümüzde yaşayan bilginlerin sayısı, bütün insanlık tarihinde yaşamış olanların sayısından çoktur. Bundan dolayı, insanın Doğa üzerindeki hâkimiyeti ve insan bilgisinin gelişip birden hızlanması, bugün evren üzerindeki bilgi ve görüşümüzü kökünden değiştiriyor.

Kendimi hiç de, bir dogmatizm içine veya bilmem hangi Hegel'ci görüş içine kapanmış hissetmiyorum. Filozofları yemeğe hiç niyetim yok; fakat, o kanıdayım ki, klâsik felsefe ile, politik kavgalardan ve bilimsel bilgiden doğan evren bilgisi arasındaki eski ayrımlar ortadan kalkmakta ve evrensel bir bilgi ortaya çıkmaktadır. Meseleyi belki ben iyi toplıyamadım; fakat, kanaatimce, marksizmi, kendisinden önce gelen felsefelerden ayıran nokta burasıdır. İlk defa bir felsefe, kendisini bir dogmatizm olarak göstermiyor, tersine, insanlık bilgilerinin tümünü kapsama gibi ölçülü bir irade ile ortaya çıkıyor; bu irade, hem bilginin bir aracıdır ve hem de evrenin şeklini değiştirmeye yarar bir araçtır. Marksizm antidogmatizmdir.

Bana öyle geliyor ki, tartışmanın can noktası burasıdır: Bilimin uygulanması, ilerlemesi, günümüzde evrenin statik çözümlemesinden evrenin dinamik çözümlemesine geçişi; işte, gözlerimizin önünde doğa dialektiğinin taslağını yavaş yavaş çizen bunlardır. Bir tümlemeden söz ediyorsak, felsefenin veya teolojinin eski anlayışına uyan bir tümleme değildir bu. Doğa gerçekten sonsuzdur ve gerçekten tükenmez niteliktedir; ne bugünkü durumunda ve ne de gelecekte alacağı durumda sınır yoktur. Doğa dialektiği kısaca, çağımız felsefesinin, —Sartre'ın deyişi ile— en evrensel felsefenin, en ansiklopedik felsefenin, yâni marksizmin, evreni kavramak için yaptığı bir teşebbüstür.

Tartışmayı bir an uzattığım için özür dilerim; fakat, marksist tutumumuzda çapraşık bir tarafın kalmasını istemiyorum. Sartre ve Hyppolite, tarihi doğallaştırmak için Doğayı tarihleştirmek niyetinde olduğumuzu söylediler. Böylesi bir fikir hiçbir marksistin aklından geçmez. Eminim ki, Vigier'nin düşüncesinde de bu yoktur. Kapitalizmden sosyalizme geçiş, bir doğal tarih oluşumu değildir. «Tarihsel zorunluk» kavramı üzerinde her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak istiyorum. Bu kelime iki değişik anlamda kullanılıyor: Marx, kapitalizmin zorunlu yasalarından söz ettiğinde, örneğin, Sermaye (Capital) adlı kitabında, kapitalizmin birikim yasalarını incelerken, mala olan aşırı düşkünlük yüzünden, kapitalist gelişmenin oluşumlarından bazılarının, doğal tarih oluşumlarına benzediğini belirtiyor. Fakat, Marx ve biz, sosyalizmin hâkim duruma geçmesi zorunludur, dediğimiz zaman, burada zorunluk kelimesinin anlamı başkadır.

Şu anlama geliyor: Kapitalizmin çelişmeleri o kadar fazladır ki, onları çözümlemek için sosyalizmden başka yol yoktur. Fakat, bu yine de şu ihtimali ortadan kaldırmıyor: Uzun bir süre mücadele etmezsek veya iyi mücadele etmezsek, Lenin'in deyimi ile «tarih bir çürümeye uğrayabilir»; bu problemleri çözebilecek bir sınıf olmadığı çağlarda böyle olmuştur. Örneğin, köleci toplumdan, feodal topluma geçiş gibi; zira, böyle olmasaydı, tarih, sosyalizmin hâkimiyeti de dahil olmak üzere, tamamen bir doğal tarih oluşumu olsaydı, bir dâva uğruna çalışmamıza lüzum kalmazdı. Tarihin akışı, biyolojik gelişim gibi, Doğa içinde fiziksel oluşumlar gibi, yani bizim dışımızda cereyan etmektedir. Gördüğünüz gibi, Marx'a göre de (dialektiğe eski itibarını iade etmesine rağmen), Hegel'e göre de, insansal olgunun gelişimindeki her dialektik noktayı anlaşılır duruma koyan, bu olgunun bir tüm oldu ğu fikridir.

Sanıyorum ki, önce, dinlediğimiz tartışmanın üslûbundan dolayı kıvanç duymamız gerekiyor. Bu yarışmada, herbirimiz en değerli neyimiz varsa cesaretle ortaya koyduk.

Yarışma, mükemmel bir karşılıklı anlayış havası içinde geçti. Değerli yardımlarından dolayı bütün yarışmacılara tekrar sıcak teşekkürlerimi sunarım.

İki noktayı çabucak belirtmeyi gerekli görüyorum: Önce, Doğa dialektiği, tartışmamızda, bilginin sınırları ve özgüllükleri bakımından özellikle gözden geçirildi. O halde, eleştiriler karşılaştırılmış oldu; eleştirinin, olumlu bir niyet içinde değerli bir inceleme olduğu gözönünde bulunduruldu. Kendi fikrim olarak ekleyeceğim ki, Doğa bilimleri, sahip olduğumuz hassas metodlar ve hareket halindeki maddenin çeşitli değişim seviyeleri sayesinde durmadan mükemmelleşebilen dialektik örnekler tasarlamamızı sağlarlar. Doğa bilimleri, birbirini izleyen yaklaştırılarla, her-

gün gittikçe artan bir derinlikle, eşyanın öz cevherinde cereyan eden oluşumları açığa çıkarıyorlar. Bilgi, sonu olmayan bir teşebbüstür.

Son olarak, araştırmalarımızın ve düşüncelerimizin sonucunu görüştüğümüz bu türlü karşılaşmaların çok verimli olduğunu belirtelim. Bu akşam açtığımız karşılaşma, eminim, Royaumont karşılaşması kadar sevindirici olacaktır.

Bu akşamki tartışmayı canlandıran dost ve meslekdaşlarımıza içten teşekkür ederim; dinleyicilere de, sonuna kadar süren dikkatlerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Hiçbir şeyle ve özellikle düşünce problemlerine ilgi duymadığını söyliyerek, gençliğimize iftirada bulunanlara, şu gururlu karşılığı verdiniz: 6000 genç, tarihte ve Doğada dialektik konusu üzerinde geçen bir tartışmayı ilgi ile izledi! Bununla öğünebiliriz.

İÇİNDEKİLER

Jean Orcel (Açış Konuşması) 7

Jean - Paul Sartre 17

Roger Garaudy 37

Jean Hyppolite 52

Jean - Pierre Vigier 58

Jean Orcel 77

Roger Garaudy 78

Jean - Paul Sartre 80

Jean Hyppolite 83

Jean - Pierre Vigier 85

Roger Garaudy 87

Jean Orcel 89

Çağımızın iki büyük düşünce akımı olan marksizm ve ekzistansializm, bir çok noktalarda çakışmakla birlikte gene de bazı ayrılıklar göstermektedir. Bu iki akımın iki ünlü düşünürü J. P. Sartre ile Roger Garaudy yirmi yıldan beri tartışır, görüşlerini açıklar, savunurlar.

Bu arada 1961 yılında Profesör Jean Orcel'in başkanlığında yapılan bir açık oturuma katıldılar. Açık oturumun konusu dialektik materyalizmdi. Dialektik materyalizmin yalnız bir tarih kuralı olduğunu savunan Sartre ile Hyppolite'in karşısında Garaudy ile Vigier, dialektik materyalizmin aynı zamanda bir doğa kuralı da olduğunu ileri sürüyordu.

Bu kitapta, bu ilginç ve üstün düzeydeki tartışmanın tamamını bulacaksınız.

400 Krş.

İZLEM YAYINLARI·İZLEM YAYINLARI·İZLEM YAYINLARI·İZLEM YAYINLARI·